

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Martin Mejstřík

**Z izolace k premiérovi:
Transformace PCI v moderní
evropskou stranu**

Bakalářská práce

Praha 2009

Autor práce: **Martin Mejstřík**

Vedoucí práce: **PhDr. Michal Kubát, Ph.D.**

Oponent práce: **PhDr. Lada Šušlíková, Ph.D.**

Datum obhajoby: **2009**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

MEJSTRŮK, Martin. *Z izolace k premiérovi: Transformace PCI v moderní evropskou stranu*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2008. 67 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Michal Kubát, Ph.D.

Anotace

Bakalářská práce *Z izolace k premiérovi: Transformace PCI v moderní evropskou stranu* pojednává o historii Komunistické strany Itálie PCI (*Partito Comunista Italiano*) a její přeměně v Demokratickou stranu levice PDS (*Partito Democratico della Sinistra*). Téma práce je časově vymezeno nástupem Enrica Berlinguera na pozici generálního tajemníka v roce 1972, přeměnou PCI na PDS a jejím následným etablováním na italské politické scéně v průběhu 90. let. Tato práce se snaží zhodnotit a analyzovat vývoj PCI v tomto období a dokázat, proč a z jakých příčin se začala PCI reformovat mnohem dříve než jiné komunistické strany. Díky tomu pak byla připravena na kolaps komunismu a po rozpadu starých politických struktur italské první republiky v roce 1992 se z ní stala nejstabilnější strana italské politiky. Cílem této práce je zodpovězení následujících otázek: Byla PCI antisystémovou stranou? Proč nastoupila PCI svůj reformní kurz dříve a mnohem ostřeji než jiné komunistické strany? Byla politika „historického kompromisu“¹ skutečně neúspěšná, jak se vyjádřil Enrico Berlinguer na konci roku 1979²? Jaké dopady na transformaci mělo názorové štěpení uvnitř strany? Jak úspěšně se postkomunisté vypořádali s minulostí? Odpovědi na tyto otázky by měly ukázat ojedinělou roli PCI, která vzešla z pádu komunismu posílena a prolomila 70 let trvající izolaci. Vše pak vyvrcholilo v roce 1998 jmenováním prvního postkomunisty Massima D'Alemy premiérem.

Annotation

The bachelor thesis *From Isolation to Prime Minister: Transformation of the PCI to a Modern European Party* deals with the history of the Italian Communist Party PCI (*Partito Comunista Italiano*) and with its transformation into the Democratic Party of the Left PDS (*Partito Democratico della Sinistra*). The subject of this paper is defined by the

¹ Poprvé se tento pojem objevil v týdeníku *Rinascita* v rozhovoru s Enrico Berlinguerem. Kogan, N., *A Political History of Italy: The Postwar Years*, Praeger Publishers, New York 1983, p. 282.

² Kogan, N., 1983, p. 310.

succession of Enrico Berlinguer to the position of national secretary in 1972 and by the transformation of the PCI and its subsequent establishment in the Italian political scene during the 1990s. This thesis attempts to evaluate and analyse the progress of PCI in this era and to show why and for which reasons the PCI began to reform itself much earlier than other communist parties. Because of this reasons the party was prepared for the collapse of communism and after the disintegration of the old political structures of the First Italian Republic in 1992 the PDS became the most stable party of Italian politics. The main aim of this thesis is to answer the following questions: Was the PCI an anti-system party? Why did the PCI initiate its reform course earlier and much boldly than other communist parties? Was the policy of „Historical Compromise“ really as unsuccessful how Enrico Berlinguer stated at the end of 1979? What impact did the opinion split inside the party have on the transformation? How successfully did the communists deal with the past? Answers to these questions should show the unique development of the PCI which emerged, strengthened from the collapse of communism, and broke 70 years of continued isolation. Everything culminated in 1998 by the appointment of the first post-communist politician, Massimo D'Alema, to the position of the Prime Minister of Italy.

Klíčová slova: Enrico Berlinguer, Achille Occhetto, Massimo D'Alema, PCI, Itálie, transformace, historický kompromis

Keywords: Enrico Berlinguer, Achille Occhetto, Massimo D'Alema, Italy, Transformation, Historical Compromise

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně, pouze s využitím uvedených pramenů a literatury. Zároveň dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna odborné veřejnosti a používána pro potřeby vědy a výzkumu v souladu s autorským právem.

V Praze dne 18. 5. 2009

Martin Mejstřík

Poděkování

Touto cestou bych chtěl poděkovat svému vedoucímu práce PhDr. Michalu Kubátovi, Ph.D. a všem, kteří mě při psaní této práce plně podporovali. Zvláštní dík pak patří PhDr. Ladě Šušlíkové, Ph.D., bez jejíchž odborných připomínek by stěží mohla má práce vzniknout v této podobě.

Obsah

1. Úvod.....	7
1.1 Stručná charakteristika tématu a cíl práce.....	7
1.2 Zhodnocení odborné literatury a pramenů.....	8
2. Teoretický rámec práce.....	11
2.1 Teorie antisystémové strany.....	11
2.2 Charakteristika politického systému italské první republiky.....	13
3. Historický vývoj PCI.....	17
3.1 Raná léta.....	17
3.2 Historický kompromis.....	21
3.3 Léta ztracená – naprostá izolace.....	29
4. Transformace.....	36
4.1 Léta nadějná – cesta ke změnám.....	36
4.2 Léta dramatická – pád zdi a XIX. sjezd.....	41
4.3 Léta úspěšná – XX. sjezd a derniéra PCI.....	47
4.4 Léta následná – adaptace nové strany v italské politice.....	51
5. Závěr.....	56
6. Přílohy.....	60
6.1 Příloha č. 1 – Volební výsledky PCI/PDS/DS/PD.....	60
6.2 Příloha č. 2 – Seznam použitých zkratk.....	62
7. Seznam použitých pramenů a literatury.....	63

1 Úvod

1.1 Stručná charakteristika tématu a cíl práce

Itálie je zemí se silným sociálním cítěním obyvatel a jejich potřebou sdružovat se do nejrůznějších spolků. Proto nepřekvapí, že od konce druhé světové války v zemi existovala nejsilnější komunistická strana v demokratickém světě. Dnes je dopodrobna prozkoumán a popsán jak italskými, tak zahraničními autory vývoj a myšlenková proměna italských komunistů za éry Palmira Togliattiho v 50. a 60. letech. Zcela stranou zájmu historiků a politologů však zůstává spektakulární přeměna Italské komunistické strany na moderní stranu schopnou oslovit i středové voliče.

Tato transformace vycházející ze zcela specifických podmínek politického systému italské první republiky je hlavním tématem této práce. Abychom pochopili jednání a pohnutky vrcholných představitelů PCI během tohoto procesu, musíme se nejprve seznámit s teoretickým základem antisystémové strany, stejně jako se stranickým systémem italské první republiky. Druhá část práce se zabývá stručnou historií strany od 20. let přes léta válečná po Berlinguerův „historický kompromis“. Obsahuje také podrobnou analýzu tohoto „kompromisu“, jeho vliv na pozdější stranické reformátory a vývoj v 80. letech – stagnaci strany a začínající vnitřní boj mezi reformátory a zastánci staré linie.

Hlavní část pak pojednává o vlastním procesu transformace, o dramatickém XIX. a XX. sjezdu strany, na kterých se komunisté po bouřlivých debatách vzdali celé své minulosti a vytvořili zcela novou stranu sociálně demokratického typu. Je zde také popsáno etablování této nové strany v turbulentním období přechodu a vzniku druhé republiky. Zároveň se tato část věnuje vývoji postkomunistické levice v průběhu 90. let, který vyvrcholil v roce 1998 jmenováním prvního postkomunisty premiérem.

Cílem této práce je analyzovat úspěšnost transformace PCI ve specifických italských podmínkách na základě následujících otázek: Byla PCI antisystémovou stranou? Proč nastoupila PCI svůj reformní kurz dříve a mnohem ostřeji než jiné komunistické strany? Byla politika „historického kompromisu“ skutečně neúspěšná, jak se vyjádřil Enrico Berlinguer na konci roku 1978? Jakou roli při transformaci hrálo názorové štěpení uvnitř strany? Jak úspěšně se postkomunisté vypořádali s minulostí?

1.2 Zhodnocení odborné literatury a pramenů

Jak již bylo zmíněno výše, téma transformace Komunistické strany Itálie stojí stranou zájmu, a tudíž se této problematice věnuje poměrně malé množství autorů. V české odborné literatuře není žádná významná publikace zabývající se italským komunismem. Obecné kapitoly o vývoji italské politické scény a charakteristice politického systému první republiky lze nalézt ve *Stranických systémech v rekonstrukci* od Jiřího Kunce a v kapitole o Itálii v edici *Komparace politických systémů II* od stejného autora. Politickému systému italské první republiky se pak věnuje studie Lady Šušlíkové *Vládní model v období italské první republiky*.³

Zahraniční literatura, jak italsky, tak anglicky psaná, se historii PCI věnuje velmi podrobně, ale o to méně najdeme i v zahraničí publikace pojednávající o její transformaci. Pro teoretický úvod jsem použil několik klasických politologických publikací. Teorie antisystémové strany je definována ve slavném díle italského politologa Giovanniho Sartoriho *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*, která poprvé vyšla v roce 1976. Tuto teorii dále rozpracoval Giovanni Capoccia ve své stati *Anti-System Parties. A Conceptual Reassessment* a definitivní podobu, ze které vycházím v této práci, dal teorii český politolog Michal Kubát ve své stati *Teorie antisystémové strany*.⁴

Charakteristikou italského politického systému první republiky se zabývá taktéž Sartori ve výše zmíněné publikaci a ve svém dalším díle *Srovnávací ústavní inženýrství*. Dále jsem k této charakteristice použil dílo milánského profesora politiky Giorgia Galliho *I partiti politici italiani (1943 – 2004)*. Komplexní pohled na italskou politiku také nalezneme ve sborníku *Italian Politics Review* Roberta Leonardiho a Raffaella Nanetti.⁵

³ Kunc, J., *Stranické systémy v rekonstrukci*, SLON, Praha 2000.

Kunc, J., Itálie, In: *Komparace politických systémů II*, Ed: Říchová, B., VŠE FMV, Praha 2004.

Šušlíková, L., *Vládní model v období italské první republiky*, In: *Vládní modely v parlamentních systémech*, Ed: Říchová, B., Moneta F-M, Praha 2006.

⁴ Sartori, G., *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*, CDK, Brno 2005.

Capoccia, G., *Anti-System Parties. A Conceptual Reassessment*, *Journal of Theoretical Politics*, vol. 14, no. 1, pp. 9-35.

Kubát, M., *Teorie antisystémové strany*, *Politologický časopis*, r. 2007, č. 2, s. 110-123.

⁵ Sartori, G., *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*, SLON, Praha 2001.

Galli, G., *I partiti politici italiani (1943 – 2004)*, Rizzoli, Milano 2004.

Leonardi, R., Nanetti, R., *Italian Politics Review*, vol. 1, Frances Pinter, London 1986.

Pro popis historie Komunistické strany Itálie je v této práci stěžejních několik děl, zvláště anglicky píšících autorů.⁶ Jde o komplexní studii *A Political History of Italy: The Postwar Years* od Normana Kogana,⁷ specialisty na italskou politiku z Connecticutské univerzity. Tato publikace svými rozsáhlými informacemi slouží jako velmi důležitý zdroj této práce. Dalšími stěžejními díly jsou *Italy: The Politics of Bargained Pluralism* od oxfordského politologa Davida Hinea a *The Italian Left in the Twentieth Century* Alexandera de Granda, historika z North Carolina State University.⁸ Z italských zdrojů je čerpáno z díla renomovaného historika Giuseppa Mammarelly *La prima Repubblica dalla fondazione al declino* a z díla Giorgia Galliho *Storia del Partito Comunista Italiano 1921-1991*. Okrajově také práce čerpá z díla politologa Pietra Ignaziho *Dal PCI al PDS*.⁹

Vlastní proces transformace je velmi podrobně rozebrán v díle amerického politologa a profesora na nevadské univerzitě Leonarda Weinberga *The Transformation of Italian Communism*. Období transformace je také obsáhle popsáno v publikaci *The Italian Communist Party and the Fall of Communism* od profesora italských studií a rektora na Brownově univerzitě, Davida I. Kertzera.¹⁰ Italské zdroje zastupují dva memoáry přímého účastníka transformace a současného italského prezidenta Giorgia Napolitana *Una Transizione incompiuta?* (Nedokončený přechod?) a *Dal Pci al socialismo europeo. Un'autobiografia politica*. Transformace je také podrobně popsána v díle Chiary Valentini *Il nome e la cosa: Viaggio nel PCI che cambia*.¹¹ Postkomunistickým vývojem PCI se částečně zabývá hostující profesor politiky na Yale Vittorio Bufacchi ve spolupráci se Simonem Burgessem, profesorem ekonomie na univerzitě v Bristolu, v díle *Italy since 1989: Events and Interpretations*.¹²

⁶ Italské publikace trpí častým nedostatkem objektivitu a odstupu od dané problematiky. Proto je lépe za relevantnější považovat autory píšící anglicky.

⁷ Kogan, N., *A Political History of Italy: The Postwar Years*, Praeger Publishers, New York 1983.

⁸ Hine, D., *Italy: The Politics of Bargained Pluralism*, Oxford University Press, Oxford 1993.

De Grand, A., *The Italian Left in the Twentieth Century*, Indiana University Press, Bloomington 1989.

⁹ Mammarella, G., *La prima Repubblica dalla fondazione al declino*, Laterza, Roma 1992.

Galli, G., *Storia del PCI (Livorno, 1921 – Rimini, 1991)*, Kaos, Roma, 1993.

Ignazi, P., *Dal PCI al PDS*, Il Mulino, Bologna 1992.

¹⁰ Weinberg, L., *The Transformation of Italian Communism*, New Brunswick Press, New Brunswick 1995.

Kertzer, D., *The Italian Communist Party and the Fall of Communism*, Yale University Press, New Haven 1996.

¹¹ Napolitano, G., *Una Transizione incompiuta?*, Rizzoli, Milano 1994.

Napolitano, G., *Dal Pci al socialismo europeo. Un'autobiografia politica*, Laterza, Roma 2008.

Valentini, Ch., *Il nome e la cosa: Viaggio nel PCI che cambia*, Feltrinelli, Milano 1990.

¹² Bufacchi, V., Burgess, S., *Italy since 1989: Events and Interpretations*, St. Martin's Press, New York 1998.

Okrajově jsem také čerpal z časopiseckých statí. Volební chování italských obyvatel je analyzováno ve statích Richarda Gunthera z University of New York *Parties and Electoral Behavior in Southern Europe* a Miriam A. Goldenové z Cambridge *Electoral Connections: The Effects of the Personal Vote on Political Patronage, Bureaucracy and Legislation in Postwar Italy*.¹³ O vnitřní organizaci PCI vypovídají statě *Generational Differences in the Bureaucratic Elite of Italian Communist Party Provincial Federations* kanadského autora Stephena Hellmana a *Preference Voting and Intraparty Competition in Italy: Some New Evidence on the Communist-Christian Democrat Stalemate* cambridžského profesora Johna Wildgena.¹⁴ Politiku historického kompromisu rozebírá studie Roberta D. Putnama *Interdependence and the Italian Communists*. Vztahem PCI k eurokomunismu se zabývá Robert V. Daniels ve své stati *Eurocommunist Views of the Development of the Soviet System: The PCI and Stalinism*.¹⁵ Nakonec sovětské názory na italský komunismus najdeme v *Mitrochinově archivu* sebraném Vasilijem Mitrochinem.¹⁶

Na doplnění slouží v této práci informace z rozsáhlých internetových databází postkomunistických stran PD, PRC a PdCI.¹⁷ Zdrojem pro volební výsledky a ostatní statistické údaje jsou stránky archivu italského ministerstva vnitra a stránky poslanecké sněmovny a senátu italského parlamentu.¹⁸ Další zdroje uvedené v seznamu použitých pramenů a literatury jsou v této práci využity pouze okrajově.

¹³ Gunther, R., *Parties and Electoral Behavior in Southern Europe*, *Comparative Politics*, Vol. 37, No. 3 (Apr., 2005), pp. 253-275.

Golden, M. A., *Electoral Connections: The Effects of the Personal Vote on Political Patronage, Bureaucracy and Legislation in Postwar Italy*, *British Journal of Political Science*, Vol. 33, No. 2 (Apr., 2003), pp. 189-212.

¹⁴ Jde sice o studii již z roku 1975, ale přesto nám dává poměrně jasný obrázek o vnitřní situaci uvnitř komunistické strany. Hellman, S., *Generational Differences in the Bureaucratic Elite of Italian Communist Party Provincial Federations*, *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, Vol. 8, No. 1 (Mar., 1975), pp. 82-106.

Wildgen, J. K., *Preference Voting and Intraparty Competition in Italy: Some New Evidence on the Communist-Christian Democrat Stalemate*, *The Journal of Politics*, Vol. 47, No. 3 (Aug., 1985), pp. 947-957.

¹⁵ Putnam, R. D., *Interdependence and the Italian Communists*, *International Organization*, Vol. 32, No. 2 (Spring, 1978), pp. 301-349.

Daniels, R. V., *Eurocommunist Views of the Development of the Soviet System: The PCI and Stalinism*, *Slavic Review*, Vol. 49, No. 1 (Spring, 1990), pp. 109-115.

¹⁶ Andrew, Ch., *Mitrochin, V., Neznámé špionážní operace KGB – Mitrochinův archiv*, Academia, Praha 2001.

¹⁷ <http://www.partitodemocratico.it>, <http://home.rifondazione.it>, <http://www.comunisti-italiani.it>.

¹⁸ <http://elezionistorico.interno.it>, <http://www.camera.it>, <http://www.senato.it>.

2 Teoretický rámec práce

2.1 Teorie antisystémové strany

Abychom mohli analyzovat vývoj Komunistické strany Itálie a její transformaci, musíme si nejdříve definovat pojem antisystémové strany. Tuto definici zavedl do obecného povědomí Giovanni Sartori již v roce 1976 ve svém klasickém díle *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*.¹⁹ Teorie antisystémové strany je jedním ze základních pojmů této práce, jelikož bez ní by nemohla existovat definice polarizovaného pluralismu, jednoho ze základů klasifikace stranických systémů.²⁰ Sartori rozlišuje mezi širokou a přísnou definicí této „antisystémovosti“. Do jeho širokého pojetí zahrnuje „široké rozpětí nejrůznějších postojů od odcizení a celkového odmítání až po protest.“ Naproti tomu přísnou definici staví Sartori na úzkém ideologickém základu, který je klíčovým znakem antisystémovosti.²¹

Pro obě definice však můžeme nalézt jednotného jmenovatele v delegitimizačním vlivu. Delegitimizační vliv znamená, že všechny strany od těch odmítajících po ty protestní zpochybňují legitimitu režimu, vůči němuž stojí v opozici.²² Slovy Sartoriho antisystémová strana „podkopává legitimitu režimu a reprezentuje cizí ideologii“.²³ Zároveň ale antisystémová strana nemusí být stranou revoluční (extrémistickou), ať prakticky či jen rétoricky. Revoluční strany jsou sice antisystémové ve všech případech (tyto strany aktivisticky vystupují proti systému a častokrát se nezřikají ani násilí), obráceně to ale neplatí (viz níže Sartoriho klasifikace antisystémových stran).²⁴

Tato Sartoriho teorie byla postupem času podrobena kritice, zvláště pro svou aplikovatelnost,²⁵ širokost,²⁶ či neurčitost hranic mezi prosystémovým a antisystémovým jednáním.²⁷ Ve skutečnosti je tato teorie vymezena relativně úzce. Konkrétní strana podkopává konkrétní politický režim a používá k tomu konkrétní ideologii, která je

¹⁹ Podle Giovanniho Capoccii byl tento termín užíván již na začátku 60. let badateli, kteří se účastnili výzkumného projektu Roberta Dahla o politické opozici. Capoccia, G., *Anti-System Parties. A Conceptual Reassessment*, *Journal of Theoretical Politics*, vol. 14, (2002), no. 1, p. 11.

²⁰ Kubát, M., *Teorie antisystémové strany*, *Politologický časopis*, r. 2007, č. 2, s. 111.

²¹ Sartori, G., *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*, CDK, Brno 2005, s. 137.

²² Kubát, M., 2007, s. 112.

²³ Sartori, G., 2005, s. 137.

²⁴ *Ibid.*, s. 138.

²⁵ Fiala, P., Strmiska, M., *Teorie politických stran*, Barrister&Principal, Brno 1998, s. 147.

²⁶ Keren, M., *Political Perfectionism and the Anti-system Party*, *Party Politics*, vol. 6, no. 1, pp. 106-116.

²⁷ Strmiska, M., *Demokracie, extremismus, antisystémová orientace*. In: *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, ed: P. Fiala, MU, Brno 1998, s. 27-44.

tomuto systému cizí.²⁸ Z toho vyplývá, že nelze generalizovat antisystémové strany podle nějakých jednotných kritérií, ale musíme každou jednotlivou stranu posuzovat podle specifických podmínek, ve kterých působí. Přesto můžeme narazit na velmi nejednoznačné případy.

S novým zpřesněním Sartoriho teorie přišel italský politolog Giovanni Capoccia. Ve své studii představil antisystémovost dvojího typu, „vztahovou“ (představuje velkou ideologickou vzdálenost dané strany od ostatních stran v určitém volebním systému, taková strana má nízký koaliční potenciál a používá velmi často populistickou politiku) a „ideologickou“, která je založena na ideologické opozici vůči systému jako takovému a na antidemokratičnosti dané strany.²⁹

Jak ale uvádí Kubát, Capocciova teorie má slabinu ve svém nejasném rozdílu mezi vztahovou a ideologickou antisystémovostí.³⁰ Rozlišovat mezi těmito kategoriemi je velmi složité a problematické, jak se ukáže při naší klasifikaci PCI. Navíc „vztahová antisystémovost“ není nic jiného než Sartoriho rozšířená definice antisystémové strany (strana s nízkým koaličním potenciálem používající delegitimizující vliv). Z toho jasně vyplývá, že Capoccia se v základu vlastně vůbec od Sartoriho neliší. Rozdíl je pouze v názvosloví.

Pro účely této práce je vhodné využít přísnou definici antisystémové strany, strany, která zpochybňuje legitimitu politického systému prostřednictvím ideologie, jenž je ve vztahu k systému cizí a jejímž cílem je změna tohoto systému.³¹ Ostatní strany, které spadají do Sartoriho široké definice, bychom neměli nazývat antisystémovými a jejich zařazení (např. jako strany protestní, extrémní či anti-establishmentové) by mělo být posuzováno individuálně. Toto exaktní rozdělení nám v závěru pomůže lépe charakterizovat případnou antisystémovost Komunistické strany Itálie (s využitím Kubátovy typologie politických stran vzhledem k antisystémovosti). Zároveň k této charakteristice využijeme Sartoriho klasifikaci antisystémových stran.³²

²⁸ Kubát, M., 2007, s. 113.

²⁹ Capoccia, G., 2002, pp. 10-13.

³⁰ Kubát, M., 2007, s. 116.

³¹ Ibid., s. 117.

³² Sartori rozdělil antisystémové strany na *extrémistické* (alespoň rétoricky revoluční, aktivistické), *extrémní* (strany nacházející se na krajním konci politického spektra, které nejsou extrémistické) a *izolované* (strany neakceptované a ostrakizované veřejným míněním zejména z hodnotových důvodů). Sartori, G., *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*, SLON, Praha 2001, s. 79-80.

2.2 Charakteristika politického systému italské první republiky

K pochopení role, kterou Komunistická strana Itálie hrála na italské politické scéně, se také potřebujeme alespoň ve stručnosti seznámit s fungováním a s mechanismy politického systému 1. italské republiky (1948 – 1992).³³ Tato stručná charakteristika fungování italského politického systému a jeho specifík by nám měla pomoci pochopit genezi PCI v průběhu první republiky, jejích kroků a reakcí a zejména její kolísající atraktivitu pro běžné voliče. Tento popis je rozdělen do tří částí – základního přehledu volebního systému, vlastního popisu stranického systému a na charakteristiku volebních subkultur.

VOLEBNÍ SYSTÉM

Italská první republika přijala princip dokonalého bikameralismu a její parlament se skládal z horní (Senato) a dolní komory (Camera dei Deputati). Obě komory měly téměř stejné pravomoci, byly voleny na stejně dlouhé volební období pěti let a podle stejného volebního systému.³⁴ Do poslanecké sněmovny se volilo poměrným volebním systémem ve 26 obvodech³⁵ a pro přepočítání hlasů na mandáty se používala Imperialiho kvóta.³⁶ Voliči navíc mohli využít 3-4 preferenční hlasy, což ale v praxi vedlo ke korupci a volebním machinacím (minul se zde účinkem původní záměr omezit vliv stranických sekretariátů na kandidátku).³⁷ Do senátu se rovněž volilo poměrným systémem, ale pouze ve 20 obvodech. Tento systém byl však velmi specifický. Při zisku 65% hlasů mohl kandidát v daném obvodu získat rovnou mandát, pokud ho nezískal, hlasy se dále rozdělovaly poměrným systémem mezi strany za použití D'Hondtovy metody.

³³ Při dataci italské první republiky vycházím z přijetí poválečné ústavy (1. 1. 1948) a z počátku „revoluce soudců“ (jaro 1992), kterou začalo přechodné období.

³⁴ Jediným rozdílem byla velikost obou komor, Poslanecká sněmovna měla 630 poslanců, zatímco Senát 315 senátorů (navíc několik dalších doživotně jmenovaných prezidentem – tzv. *senatori a vita*).

³⁵ Šušlíková, L., Vládní model v období italské první republiky, In: *Vládní modely v parlamentních systémech*, Ed: Říchová, B., Moneta F-M, Praha 2006, s. 65.

³⁶ Mandáty se podle ní přiřazují na základě volebního čísla určeného vydělením hlasů počtem volených poslanců v obvodu zvýšeným o dvě. Kunc, J., Itálie, In: *Komparace politických systémů II*, Ed: Říchová, B., VŠE FMV, Praha 2004, s. 61.

³⁷ Kandidáti často korumpovali voliče ve svém obvodu, aby tak přeskočili výše postavené straníky. Častým jevem byly také tzv. „mikrotužkové miny“. Pomocí nich upravovali členové volební komise preferenční hlasy na odevzdaných lístcích ve prospěch určitého kandidáta (preferenci vyjadřovali voliči napsáním čísla daného kandidáta, členovi komise tak např. stačilo k preferenci kandidáta č. 1 připsat další jedničku a byla z ní preference pro kandidáta č. 11). Kunc, J., *Stranické systémy v rekonstrukci*, SLON, Praha 2000, s. 108.

Tento proporční systém vedl k silné fragmentaci stranického systému a bránil vytvoření stabilních vládních koalic.³⁸ Po celou dobu existence první republiky sice existovala snaha tento systém modifikovat, ale k jedinému významnému pokusu došlo v roce 1953 v tzv. *legge truffa*. Podle ní by strana nebo pevná koalice stran, která by získala nadpoloviční většinu hlasů, obdržela 2/3 mandátů.³⁹ Tento nový zákon byl ale kvůli všeobecnému odporu záhy zrušen a volební systém tak zůstal nezměněn až do začátku 90. let.

STRANICKÝ SYSTÉM

Stranický systém první republiky byl typickým příkladem tzv. partitokracie.⁴⁰ K ní vedla sama italská ústava, která nastavením čistého poměrného systému a zároveň slabé exekutivy vytvořila ideální prostředí pro permanentní vládní krize.⁴¹ Italským specifikem pak byla tzv. *correntocrazia*⁴² uvnitř tohoto systému. Strany byly rozděleny do několika navzájem si konkurujících frakcí, které nebyly ideologické, ani programové, ale sloužily jako mocenská platforma konkrétním politikům. To mělo za následek paralýzu strany, zejména u křesťanských demokratů.⁴³ Systém měl třípólovou strukturu (levice-střed-pravice), ve které se nacházelo 8 stabilních stran podle následujícího stranického spektra:⁴⁴

PCI – PSI – PR – PSDI – PRI – DC – PLI – MSI

levice

střed

pravice

Dalším znakem byl dominantní politický střed (DC) obklíčený z obou stran silnými opozičními stranami s nulovým koaličním potenciálem. Tato opozice byla zároveň asymetrická, jelikož MSI byla mnohem slabší nežli PCI. Zároveň zde existovala tzv. past středu, která nabízela alternativy pouze centristické, středo-levé nebo

³⁸ V letech 1945-1994 se v čele země vystřídalo celkem 53 vlád. Pasquino, G., *Italia: un regime democratico in trasformazione*, In: *La Politica in Europa. Introduzione alle istituzioni di 15 paesi*, Ed: Colomer, J. M., Laterza, Roma 1999, p. 246-250.

³⁹ Šušlíková, L., 2006, s. 67.

⁴⁰ V tomto systému se strany a jejich sekretariáty stávaly rozhodujícím distributorem mocenských prostředků s ohledem na bezprostřední zájmy. Vlády nebyly sestavovány proto, aby vládly, ale aby zajistily slíbené služby a provize, což implikovalo obrovskou míru korupce (lze se setkat i s termínem partokracie). Kunc, J., 2006, s. 68.

⁴¹ Ginsborg, P., *A History of Contemporary Italy*, Penguin Books, London, 1990, p. 98.

⁴² Podle mého názoru je výstižnější uvádět italský pojem, než jeho doslovný český překlad – proudokracie.

⁴³ Weinberg, L., *The Transformation of Italian Communism*, New Brunswick Press, New Brunswick 1995, p. 22.

⁴⁴ Sporný je případ Monarchistického italského hnutí MMI (*Movimento Monarchico Italiano*), bylo sice relevantní stranou, ale pouze do 70. let, proto ho ve svém výčtu neuvádím. Galli, G., *I partiti politici italiani (1943 – 2004)*, Rizzoli, Milano 2004, p. 182.

středo-pravé koalice.⁴⁵ Tím nedocházelo k alternaci moci, a proto mnoho autorů mluví o tzv. „zmraženém“ systému.⁴⁶

Silná fragmentace systému spolu s existencí třípólové struktury nám umožňuje hovořit o italské první republice jako o modelu extrémně polarizovaného multipartismu s odstředivými tendencemi podobného typu jako IV. francouzská republika. Tuto definici vytvořil Giovanni Sartori na základě několika znaků – k extrémně polarizovanému multipartismu vede zejména čistý, či relativně čistý volební systém, který umožňuje existenci 5-7 parlamentních stran. V podmínkách vysoké polarizace společnosti a velké ideologické vzdálenosti se tím zvyšuje i polarizace systémová. Navíc zde převládají odstředivé tendence nad tendencemi dostředivými. Pro nás nejpodstatnějším znakem je pak existence relevantní antisystémové opozice.⁴⁷

Jedním z pilířů a také slabinou výše zmíněné Sartoriho teorie je premisa, že PCI byla antisystémovou stranou, která vytvářela v celém systému odstředivé tendence. Již na konci 60. let přišel italský politolog Paolo Farneti s modifikací Sartoriho definice.⁴⁸ Farneti souhlasil, že do začátku 60. let vývoj v Itálii odpovídal Sartoriho definici, poté ale nabral jiný směr – v 70. letech došlo ke snížení polarizace díky PCI, která přestala být antisystémovou stranou a začala se snažit o určitou omezenou míru spolupráce.⁴⁹ Tímto došlo ke změně orientace celého systému z odstředivého na dostředivý. V dnešní italské politologii převažuje právě Farnetiho teorie, což znamená, že jde o model polarizovaného multipartismu s dostředivými tendencemi.⁵⁰

Třetí teorií je Galliho definice nedokonalého bipartismu, který byl založen na souboji středového bloku v čele s DC proti PCI. Tato teorie však nesplňovala rámec bipartismu a byla odbornou veřejností odmítnuta.⁵¹ Pro účely této práce budeme vycházet z Farnetiho teorie, která nám staví silný základ pro argumentaci o antisystémovosti PCI a o jejím vývoji směrem k „historickému kompromisu“.

⁴⁵Šušlíková, L., 2006, s. 68.

⁴⁶ Např. Golden, M., Electoral Connections: The Effects of the Personal Vote on Political Patronage, Bureaucracy and Legislation in Postwar Italy, *British Journal of Political Science*, Vol. 33, No. 2 (Apr., 2003), p. 203 nebo Weinberg, L., 1995, p. 19.

⁴⁷ Pro Sartoriho byla Itálie přímo ukázkovým případem výše zmíněného systému. Sartori, 2001, s. 55-57.

⁴⁸ Poprvé se o tomto problému zmínil v časopise *Il Mondo* 21. 8. 1969.

⁴⁹ Farneti tento stav nazval dostředivým pluralismem. Šušlíková, L., 2006, s. 77.

⁵⁰ V tomto modelu je PCI prosystémovou extrémní stranou a zároveň MSI irelevantní stranou odpovídající Sartoriho definici. Celý systém ztrácí jak svoji extrémní polarizaci, tak mění svoji orientaci na dostředivou.

⁵¹ *Ibid.*, s. 77.

VOLEBNÍ SUBKULTURY

Termín politická subkultura označuje uskupení lidí, kteří zastávají společná stanoviska, názory a hodnoty a které je vymezené ideologicky a teritoriálně.⁵² Právě dvě největší politické subkultury (tzv. „rudá“ a „bílá“) hrály v italské politice zcela zásadní a specifickou roli.⁵³ Ovlivňovaly významným způsobem volební chování, uvnitř těchto subkultur existovala stálá a loajální podpora příslušné strany, která se v rámci rodiny dědila z generace na generaci.⁵⁴ V obou subkulturách bylo typické aktivní členství v husté síti „pobočných organizací“ (*organizzazioni collaterali*) a velké sepětí a identifikace rodinných příslušníků s komunitou.⁵⁵ Tento systém vešel do obecného povědomí jako tzv. **voto di appartenenza**. Tzv. „rudá“ subkultura byla pevně spojena s PCI a identifikovala se na základě solidarity s komunistickými režimy a na sepětí s odbory, ostře se také vymezovala proti fašismu, kapitalismu, církvi a v zahraniční politice proti Spojeným státům. Zatímco „bílá“ subkultura byla spjata s DC a vykazovala silné sepětí s katolickou církví, vyznačovala se také propracovanou hierarchií, vnitřní solidaritou, důrazem na rodinu a zejména ostrým antikomunismem.⁵⁶

Na konci 70. let ale začal nabývat na významu jiný způsob hlasování, a to tzv. **voto di opinione**, ve kterém, v protikladu k *voto di appartenenza*, voliči opouštěli stranickou loajalitu a naopak začali klást důraz na názor a program dané strany.⁵⁷ Zároveň se rozhodovali podle aktivit stran v minulosti a hodnotili jejich úspěšnost a výhody jejich programů.

Třetí typ hlasování se objevil na začátku 80. let, kdy začali voliči vyzdvihovat důraz na osobní prospěch z voleb. Vzniklo tak tzv. **voto di scambio** (hlasování za výměnu), což byl způsob hlasování, kde se občan rozhodoval o volební podpoře strany, která nejvíce hájí jeho stávající zájmy a od které může v budoucnu očekávat konkrétní odměny.⁵⁸ V praxi to znamenalo různé formy uplácení, od finančních darů po přidělování lukrativních pozic ve státní správě. To samozřejmě implikovalo vysoký nárůst korupce a klientelismu.

⁵² Ibid., s. 73.

⁵³ „Rudá“ subkultura byla přítomna v provinciích „rudého“ pásu – v Emilii Romagne, Toskánsku a Umbrii, zatímco „bílá“ zejména v Benátsku, Friuli, Trentinu a Lombardii.

⁵⁴ Capecchi, V., *Il comportamento elettorale in Italia*, Il Mulino, Bologna 1968, p. 49.

⁵⁵ Tyto organizace se staraly o vzdělání, volný čas a nezřídka také o zaměstnání příslušníků dané subkultury. Mannheim, R., Sani, G., Electoral Results and Political Subculture, In: *Italian Politics Review*, Ed: Leonardi, R., Nanetti, R., vol. 1, Frances Pinter, London 1986, p. 164.

⁵⁶ Ibid., p. 166.

⁵⁷ Parisi, A., Pasquino, G., Changes in Italian Electoral Behavior: The Relationships between Parties and Voters, In: *Italy in Transition*, Ed: Lande, P., Frank Cass, London 1980, p. 230.

⁵⁸ Šušlíková, L., 2006, s. 74.

V průběhu 80. let došlo k rapidnímu nárůstu významu *vota di scambio*, což bylo spjato s politikou vládního pentapartita⁵⁹ a zejména s PSI za vedení Bettina Craxiho. Navíc v té době došlo ke zdatnému poklesu významu obou tradičních subkultur. „Bílá“ subkultura trpěla trvalým poklesem praktikujících křesťanů v Itálii a tím pádem snižováním vlivu církve na politické dění.⁶⁰ Zatímco „rudá“ subkultura ztratila v 80. letech své stmelující symboly – Sovětský svaz a celá komunistická ideologie ztratily na své přitažlivosti.⁶¹ Během existence první republiky si tak občané prošli několika fázemi volebního chování, jehož závěrečná fáze vyústila v samotný rozpad celého politického systému.

3 Historický vývoj PCI

3.1 Raná léta

V lednu roku 1921 se v Livornu během sjezdu Socialistické strany Itálie PSI (*Partito Socialista Italiano*) rozhodla skupina nespokojenců v čele s Antoniem Gramscim odejít z PSI a založit novou stranu – Komunistickou stranu Itálie PCd'I (*Partito Comunista d'Italia*). Gramsci sám stranu charakterizoval jako „stranu revolučního proletariátu, která bojuje za budoucnost komunistické společnosti a dělnického státu.“⁶² Již v roce 1926 byla mladá strana zakázána Mussoliniho režimem a většina jejích vůdců odešla do emigrace do Sovětského svazu (mezi nimi i budoucí generální tajemník Palmiro Togliatti). V emigraci se profilovala jako typická meziválečná komunistická strana s úzkou a elitní členskou základnou zapálených revolucionářů. Stejně typickou byla její velká poslušnost vůči Moskvě a bezmezná oddanost Stalinovi.⁶³ Na začátku 2. světové války byla PCd'I dezorientována Paktem Molotov-Ribbentrop, ale po německém útoku na SSSR začala být v Itálii její podzemní činnost velmi výrazná.

⁵⁹ Pentapartito byl model vládních koalic v letech 1979 - 92 stabilně složených z těchto pěti stran - DC, PSI, PSDI, PRI a PLI, Hine, D., *Italy: The Politics of Bargained Pluralism*, Oxford University Press, Oxford 1993, p. 91.

⁶⁰ V roce 1985 byla až jedna třetina voličů DC laiků, ještě v 60. letech to bylo pouze 10%. Mannheim, R., Sani, G., 1986, p. 175.

⁶¹ V roce 1985 pouze 15% voličů PCI cítilo sympatie k Sovětskému svazu. Ibid., p. 171.

⁶² Galli, G., *Storia del PCI (Livorno, 1921 - Rimini, 1991)*, Kaos, Roma 1993, p. 27.

⁶³ Angelo Tasca byl v roce 1929 ze strany vyloučen za kritiku Stalina, zatímco Palmiro Togliatti se na konci 30. let aktivně podílel na „Velkém teroru“.

Po Mussoliniho pádu a vylovení Spojenců v Itálii v létě 1943 byla na italské půdě strana obnovena pod novým názvem – Italská komunistická strana PCI (*Partito Comunista Italiano*). V té době šlo o malý subjekt čítající kolem 10 tisíc členů,⁶⁴ kteří se rekrutovali hlavně z řad partyzánů na severu země. Klasickou stranou se PCI stala až s návratem Palmira Togliattiho z Moskvy v březnu 1944. Ten v tzv. „salernském obratu“ (*svolta di Salerno*) vyjádřil lojalitu Badogliově vládě a ochotu spolupracovat na obnovení země. Komunisté tak mohli vstoupit do nově zformovaného Parriho prozatímního kabinetu. Sám Togliatti v něm získal post ministra spravedlnosti.⁶⁵

PCI byla zastoupena i v nové De Gasperiho vládě zformované v prosinci 1945 a v této pozici se následujícího roku účastnila voleb do ústavodárného shromáždění. V nich se voličům představila jako strana, která „je politickou organizací bránící pracující třídu a všechny dělníky, kteří v duchu *La Resistenz*y, proletářského internacionalismu a třídního boje bojují za zajištění nezávislosti a svobody země, za výstavbu demokratické a pokrokové vlády, za eliminaci vykořisťování jednoho druhým, za plnou lidskou osobní svobodu, za mír mezi všemi lidmi a za socialismus.“⁶⁶ Ve volbách strana získala 18,97% hlasů a stala se tak třetím nejsilnějším politickým uskupením v zemi.⁶⁷ Togliatti pokračoval ve funkci ministra spravedlnosti a aktivně se zasadil o inkorporaci článku 7 do připravované italské ústavy, čímž vzbudil značný odpor u vlastní členské základny.⁶⁸ 1. ledna 1948 byla ústava uvedena do praxe, čímž oficiálně započala existence italské první republiky.

V té době už ale komunisté byli v opozici. Křesťanským demokratům došla trpělivost s jejich protizápadní rétorikou, odmítáním Marshallova plánu a se snahou ovládnout odbory. Premiér Alcide de Gasperi, podněcován americkou vládou, odvolal z vlády čtyři komunistické ministry krátce před prvními parlamentními volbami. Do těchto voleb v dubnu 1948 se PCI spojila s PSI do Lidové demokratické fronty⁶⁹ a po velmi vyostřené volební kampani, která byla prozápadními stranami prezentována jako

⁶⁴ Kogan, N., 1983, p. 17.

⁶⁵ Galli, G., 1993, p. 158.

⁶⁶ Nejednalo se o předvolební heslo, ale o preambuli stranických stanov přijatých krátce předtím. Kertzer, D., *The Italian Communist Party and the Fall of Communism*, Yale University Press, New Haven 1996, p. 106.

⁶⁷ Vítězná DC získala 35,2% a druzí socialisté 20,7% hlasů.

<http://elezionistorico.interno.it/area.php?tp=A&dt=02/06/1946>.

⁶⁸ V něm se praví, že vztah státu a církve upravují lateránské dohody uzavřené v roce 1929, ateistická PCI byla logicky proti. Klokočka, V., Wagnerová, E., *Ústavy států Evropské unie. 1. díl*, Linde, Praha 2004, s. 182.

⁶⁹ Celý název koalice zněl Lidová demokratická fronta za svobodu, mír, práci (*Fronte Democratico Popolare per la liberta, la pace, il lavoro*). Galli, G., 1995, p. 180.

boj „Krista s antikristem“⁷⁰, utrpěla porážku. Společná kandidátka se socialisty dostala při volbách do poslanecké sněmovny pouze 31% hlasů oproti 48,5% pro křesťanské demokraty.⁷¹

Nastalo tak dlouhé období, jež se vyznačovalo neustálým tlakem DC, která maximálně využívala svého takřka monopolního postavení na politické scéně tak, aby omezila moc PCI na minimum. Zároveň PCI pokračovala ve svém stalinistickém kurzu. V lednu 1951 si např. dovolil regionální předák Valdo Magnani lehce zkritizovat stranickou politiku a za všeobecného souhlasu byl obviněn z provokace a z „titoismu“ a byl ze strany promptně vyloučen.⁷² Stejně tak VII. sjezd strany v témže roce vyjádřil „neotřesitelnou víru v SSSR, ostrov míru,... a v jeho velkého vůdce, soudruha Stalina.“⁷³

První poválečný otřes zažila strana v roce 1956 po XX. sjezdu KSSS, kde Chruščov vystoupil s prohlášením kritizujícím Stalinovu éru, jeho kult osobnosti a špatné vedení. Togliatti se ocitl pod kritikou, že dříve obhajoval Stalina a jeho „chyby“, ale dokázal ji odvrátit tím, že vyhlásil pokus o vlastní politiku odlišnou od té oficiální sovětské.⁷⁴ Mnohem větší šok pro PCI bylo rozdrcení maďarského povstání sovětskou armádou na konci roku 1956. Vedení strany se snažilo chabě podpořit intervenci, zatímco členská základna ji ostře odsoudila.⁷⁵ Výsledkem tohoto prvního střetu mezi vedením a základnou byl odchod přes 300 tisíc hlavně mladých členů a intelektuálů, což stranu na dlouhá léta zbavilo progresivního myšlení a uzavřelo jí cestu z politické izolace.⁷⁶

Aby napravil způsobené škody, začal Togliatti upravovat stranickou politiku. Nejdříve vyhlásil potřebu demokratických reforem ve straně, odmítl jednu cestu k socialismu a na základě doktríny polycentrismu přijal „italskou cestu k socialismu“.⁷⁷ Poté dokonce akceptoval členství Itálie v EHS slovy, že „třídní boj postrádá nadále v západní Evropě smysl“.⁷⁸ Tato úprava kurzu přinesla v roce 1963 spolu se zmírněním postoje církve ke členství v komunistické straně další volební úspěch pro PCI, ve volbách

⁷⁰ Do kampaně se aktivně zapojily také USA. Organizovaly finanční pomoc pro DC, či dopisovou kampaň amerických Italů svým příbuzným. Kogan, N., 1983, p. 39.

⁷¹ <http://elezionistorico.interno.it/area.php?tp=C&dt=18/04/1948>. Dále v práci jsou uváděny, stejně jako v tomto případě, výsledky voleb do Poslanecké sněmovny.

⁷² Kertzer, D., 1996, p. 34.

⁷³ Ibid., p. 53.

⁷⁴ Kogan, N., 1983, p. 88.

⁷⁵ Togliatti sám viděl intervenci jako „zmaření snahy agresorů díky mocnému obránci míru, Sovětskému svazu.“ Togliatti, P., Nella democrazia e nella pace verso il socialismo: I rapporti e leclusioni all'VIII, IX e X Congressi del Partito comunista italiano, Riuniti, Roma 1963, p. 5.

⁷⁶ Na rozdíl od PSI, která tvrdě intervenci zkritizovala a ve které po r. 1956 převládlo Nenniho reformní křídlo, jež přivedlo stranu v 60. letech do vlády. Kogan, N., 1983, p. 101.

⁷⁷ *Via italiana al socialismo* byla zdůvodňována zejména odlišnými historickými zkušenostmi. Weinberg, L., 1995, p. 35.

⁷⁸ Kogan, N., 1983, p. 134.

získala 25,3% hlasů a 175 křesel.⁷⁹ Tento úspěch byl ale o rok později zkalen náhlým úmrtím Palmira Togliattiho během dovolené na Krymu. Jeho nástupcem se stal Luigi Longo, který však postrádal autoritu a schopnosti svého předchůdce.

Longo se snažil navázat na Togliattiho, na rozdíl od něj však stál více v pozadí („jsem tajemník strany, ne její šéf“).⁸⁰ Na XI. sjezdu, který proběhl v lednu 1966 v Římě, byl zároveň stanoven dlouhodobý cíl – vytvoření socialistické strany zahrnující všechny pracující síly, sekulární i katolické. Tento cíl byl vítězstvím Amendolovy koncepce modernizace,⁸¹ která si kladla za cíl odmítnutí vlády jedné strany, akceptaci existence opozice a odklon od dogmatismu starého stylu. Hlavním cílem však byla snaha o „superstranu všech pracujících“, která by zahrnovala všechny italské levicové strany.⁸² Tato myšlenka však nenašla žádné pochopení u ostatních stran a nikdy nebyla realizována.

Volby na jaře 1968 zastihly stranu v mírném útlumu. V duchu nové koncepce se snažila o navázání spolupráce s ostatními levicovými subjekty, zároveň se ale musela vymezit jako alternativa vůči PSU, spojené straně socialistů a sociálních demokratů. Výsledkem byl zisk solidních 26,9% hlasů a opětovné mírné posílení (o 2 křesla).⁸³ Dobrou zprávou byl též opětovný nárůst podpory mezi mladými voliči.⁸⁴ Strana zároveň přestávala být hrozbou pro Italy, kteří ji začali považovat za standardní část své politické scény. Do této situace ale opět vpadly mezinárodní události. Pražské jaro a zejména srpnová sovětská invaze do ČSSR přiměly italské komunisty k otevřené morální i finanční podpoře československých reformistů a k ostrému odmítnutí Brežněvovy doktríny. Poprvé tak zazněla z řad PCI veřejná kritika SSSR, ale dojmy z těchto událostí byly brzy přehlušeny studentskými nepokoji na univerzitách, které se brzy rozšířily po celé zemi. PCI byla vzbouřenci brána jako zrádkyně komunistických myšlenek, členka nenáviděného vládnoucího establishmentu a „integrovaná opozice“.⁸⁵ Naopak sympatizanti rebelů uvnitř PCI byli ze strany promptně vylučováni.⁸⁶

⁷⁹ <http://elezionistorico.interno.it/area.php?tp=C&dt=28/04/1963>.

⁸⁰ Longova slova během projevu na XI. sjezdu strany v roce 1966. Galli, G., 1993, p. 239.

⁸¹ Giorgio Amendola byl 1. místopředsedou PCI od konce války až do své smrti v roce 1980. By znám jako představitel pravého křídla strany, které usilovalo o odklon od idejí marxismu a o koalici s PSI. Pokračovatelem jeho odkazu se později stal Giorgio Napolitano.

⁸² Kogan, N., 1983, p. 196.

⁸³ <http://elezionistorico.interno.it/area.php?tp=C&dt=19/05/1968>.

⁸⁴ Kogan, N. p. 220.

⁸⁵ Procacci, G., Dějiny Itálie, Lidové noviny, Praha 1997, p. 376.

⁸⁶ Byli mezi nimi i členové ÚV Rossana Rossanda, Lucio Mori a Luigi Pintor, kteří se po svém odchodu sdružili do politické skupiny kolem časopisu *Il Manifesto*.

V roce 1970 došlo sice k uklidnění rozbourané situace, začaly se ale projevovat první příznaky hospodářské krize a počátky levicového terorismu.⁸⁷ V té době se komunistická strana stále nacházela v naprosté politické izolaci, ze které se pod Longovým vedením neúspěšně snažila vymanit. Longo se na XII. sjezdu v únoru 1969 přihlásil k „socialistické společnosti, decentralizované, nebyrokratické, kde je svoboda náboženství, svobodná kultura, věda a umění, svoboda informací, projevu a myšlenek.“⁸⁸ Zároveň ale zdůraznil, že „SSSR je vědecky nadřazen ostatním, jsme na straně Říjnové revoluce, Sovětského svazu a všech socialistických zemí.“⁸⁹ To rozhodně nevypadalo na změnu směřování strany, alespoň navenek.

K nově vytčeným cílům se však měl pokusit stranu dovést nový vůdce. Na XIII. sjezdu v březnu 1972 se totiž nemocný Longo vzdal všech funkcí a PCI volila nového generálního tajemníka. Na výběr byli čtyři kandidáti – vůdce modernistů a 1. místopředseda strany Giorgio Amendola, jeho úhlavní rival Pietro Ingrao, nevýrazný Giancarlo Pajetta a Enrico Berlinguer, bývalý vůdce Federace mladých italských komunistů FGCI (*Federazione Giovanile Comunista Italiana*). Na doporučení Longa a přes odpor Moskvy byl nakonec do čela strany vybrán právě Berlinguer (Amendola byl v Longových očích „ve své podstatě buržoazní demokrat často dělající revizionistické chyby“, Pajetta, „jehož autorita byla nejistá, byl popudlivý a nepřispěl by k jednotě [strany]“ a nakonec Ingrao byl „povrchní a zabraný do nerealistických spekulací“.⁹⁰ Do čela strany se tak dostal Enrico Berlinguer, křehce vypadající padesátník pocházející ze sardinské šlechtické rodiny, který neoplýval sklonem k bombastickým prohlášením, který ale měl charisma a nebál se velkých reformních kroků.⁹¹ Pod jeho vedením měla strana brzy poznat nový kurz.

3.2 Historický kompromis

Pro hlubší pochopení cesty k historickému kompromisu si musíme položit jednu zásadní otázku. V jaké vnitřní situaci se PCI nacházela v době, kdy se Berlinguer stal

⁸⁷ Rychle rostoucí italská ekonomika v 60. letech s sebou přinesla vysoký růst inflace a sociální přeměnu společnosti. To mělo za následek sociální nepokoje zejména na venkově a nárůst extrémistických směrů na obou koncích politického spektra. Za počátek „*anni di piombo*“ se považuje bombový útok na Piazza Fontana v Miláně 12. prosince 1968, který zabil 17 lidí. Galli, G., 1993, p. 244.

⁸⁸ Kogan, N., 1983, p. 246.

⁸⁹ Kertzer, D., 1996, p. 57.

⁹⁰ Andrew, Ch., Mitrochin, V., 2001, p. 306.

⁹¹ Procacci, G., 1997, p. 378.

generálním tajemníkem? Italská komunistická strana byla na přelomu 60. a 70. let klasickou masovou stranou postavenou na leninském základě a se specifickým stabilním elektorátem.⁹² Struktura strany byla silně hierarchizována, ale zároveň poskytovala značnou autonomii regionálním organizacím. Rozdíl byl také v působení komunistů na severu, kde měli k dispozici výkonný stranický aparát a masovou základnu, a na jihu, kde spíše než masovou stranu připomínala PCI klientelistické masové hnutí.⁹³ Tento stav byl způsoben nerovnoměrným zastoupením jednotlivých regionů ve straně. 40% straníků žilo v provinciích rudého pásu, 30% na severu země a pouhých 30% v ostatních regionech (ve kterých žilo 60% celkové italské populace).⁹⁴

Vnitřní klima strany zásadním způsobem změnil obnovený příliv mladých členů v průběhu 60. let. Tato nová generace, která již nezažila hrůzy války a nepodílela se na partyzánském hnutí jako starší straníci, vyrostla v prostředí prudce se rozvíjející poválečné společnosti. Zatímco starší generace většinou pocházela z dělnického prostředí, mladá generace naopak ze střední třídy, obzvláště z úřednické vrstvy. 70 % z nich vyrostlo v levicově zaměřené rodině a 50% jich dosáhlo středního a vyššího vzdělání.⁹⁵ Celkově měl tento nástup mladé generace za důsledek větší otevřenost reformám, které hodlal Enrico Berlinguer provést v nejbližší budoucnosti.

První výzva čekala na nového lídra jen pár měsíců po jeho nástupu do čela strany, v květnu 1972 se konaly předčasné volby. V nich se logicky žádná změna kurzu nestihla projevit, takže zisk 27,2% hlasů a celkem 179 mandátů byl brán jako úspěch.⁹⁶ Po volbách byla opět sestavena středo-levá vláda v čele s Giuliem Andreottim, ale PCI se vůči ní snažila o roli konstruktivní prosystémové opozice, hlavně tváří tvář nelehké ekonomické situaci ztížené ropným šokem v roce 1973. Pod Berlinguerovým vedením strana začala také hrát aktivnější roli v evropských záležitostech. Snažila se přimět Komunistickou stranu Francie PCF (*Partie Communiste Français*), aby akceptovala Evropské hospodářské společenství. Stejně tak navázala úzké kontakty se socialistickými stranami ve Francii a Německu, Brandtovi navíc vyjádřila plnou podporu jeho Ostpolitik. Nejvýznamnějším Berlinguerovým počinem v této oblasti bylo ukončení kritiky NATO.

⁹² Gunther, R., Parties and Electoral Behavior in Southern Europe, *Comparative Politics*, Vol. 37, No. 3, p. 261.

⁹³ Hellman, S., Generational Differences in the Bureaucratic Elite of Italian Communist Party Provincial Federations, *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, Vol. 8, No. 1, p. 85.

⁹⁴ Are, G., *Radiografia di un partito*, Rizzoli, Milano 1980, p. 39.

⁹⁵ Hellman, S., 1975, p. 87.

⁹⁶ <http://elezionistorico.interno.it/area.php?tp=C&dt=07/05/1972>.

Na zasedání ÚV v lednu 1973 prohlásil, že „Evropa by neměla být ani protisovětská, ani protiamerická.“⁹⁷

Na domácí scéně PCI znásobila snahu dostat se z politické izolace, což se ale nedařilo kvůli vytrvalému odporu křesťanských demokratů. Situaci opět změnila až další zahraniční událost. V Chile byl v září 1973 převratem svržen marxistický prezident Salvador Allende a závěry, které z toho Berlinguer vyvodil, se staly naprosto zásadními pro budoucí vývoj strany. V době, kdy byl hospitalizován po autonehodě v Bulharsku,⁹⁸ napsal tři známé články do stranického týdeníku *Rinascita* (Znovuzrození). V nich vyjádřil základní myšlenku, že „americká intervence [do Chile] nebyla klíčová. Naopak vyostření situace extrémisty v Allendeho táboře dotlačilo umírněný střed do rukou pravice. Lekce pro Itálii je jasná. Také má rozsáhlý umírněný střed, který může podporovat progresivní reformy, ale který také může být nahnán do rukou militaristů nebo neofašistů. Aby se předešlo chilskému osudu, musí být obnovena antifašistická válečná jednota (...) Je zapotřebí historický kompromis mezi katolickým a marxistickým táborem, mezi PCI a DC a ostatními.“⁹⁹ Tak se stalo „*compromesso storico*“ základem nové linie strany – prosystémové opozice, která se zapojuje do politického procesu své země.

Co přimělo Berlinguera k takto radikálnímu řešení? Nepochybně snaha oprostít se od stále méně oblíbené marxisticko-leninské ideologie a závislosti na Sovětském svazu, stejně tak tím chtěl ukázat voličům svoji stranu jako prosystémovou levicovou součást demokratického politického spektra. Berlinguer se Allendeho pádem pouze utvrdil v nezbytnosti provedení tohoto kroku. Vyhlášením „historického kompromisu“ se ale na politické izolaci strany zpočátku nic nezměnilo. Berlinguer sice odmítl sestavení koalice pouze z levicových stran, i za předpokladu, že by ve volbách získaly většinu,¹⁰⁰ přesto DC stále odmítala zapojení komunistů do vládní většiny. Ostře se proti komunistickému vystoupení z izolace stavěly také pravicové strany a zejména Spojené státy, které prostřednictvím státního tajemníka Henryho Kissingera varovaly italskou vládu před důsledky takového počínání.

⁹⁷ Kogan, N., 1983, p. 281.

⁹⁸ Dnes je nehoda považována některými autory za pokus Moskvy připravit Berlinguera o život, Bucci, T., *Chi voleva uccidere Berlinguer?*, www.bulgaria-italia.com/bg/news/news/01439.asp.

⁹⁹ Galli, G., 1993, p. 259.

¹⁰⁰ Obával se, že středo-pravá menšina by provedla něco podobného jako Pinochet v Chile, nicméně levicové strany (PCI, PSI, PSDI a DP) tuto většinu nikdy nezískaly, jejich maximem bylo 48,9% hlasů v roce 1976.

Na italské politické scéně byla vstupu PCI do vládní většiny nakloněna pouze Socialistická strana a snažila se ho prosadit vůči ostatním koaličním partnerům. Když se tato snaha ukázala jako neúspěšná, socialisté na protest vystoupili z vlády a premiéru Marianu Rumorovi nezbylo nic jiného, než v říjnu 1974 podat demisi.¹⁰¹ V té době ale celá Itálie řešila mnohem vážnější problém v podobě Rudých brigád BR (*Brigate Rosse*). Ty byly vycvičeny v komunistickém Československu¹⁰² a na italském území začaly organizovat únosy předních představitelů státní správy, bohatých podnikatelů či soudců. PCI zpočátku nebrala aktivity Rudých brigád za vážnou věc, ale postupně k jejich působení zaujala velmi tvrdý postoj (pod vlivem historického kompromisu a pod tlakem veřejnosti) a plně spolupracovala s vládními stranami při potírání teroristických aktivit.¹⁰³

V březnu 1975 se v Římě konal XIV. sjezd strany, na kterém Berlinguer opět zopakoval nabídku „historického kompromisu“, navíc zdůraznil věrnost strany vládní prozápadní politice a distancoval se od stalinistických komunistů v Portugalsku, kteří podle jeho mínění poškozovali image PCI jako strany vyznávající principy demokracie. Také se odhodlal ke vstřícnému gestu vůči křesťanským demokratům, když upozornil, že „DC není historií“, že má zájem o reformy a že se staví „proti bezuzdnému individualismu a pošetilsti konzumu.“¹⁰⁴ Tato vstřícná slova našla pozitivní ohlas pouze v malé vládní Italské republikánské straně PRI (*Partito Repubblicano Italiano*), která se připojila k propagátorům integrace PCI do vládní většiny. Předseda křesťanských demokratů Aldo Moro ale stále odolával.

V atmosféře plné nejistoty z budoucího vývoje se v červnu 1975 konaly regionální a komunální volby. V nich mohli poprvé volit lidé již od 18 let, což znamenalo možnou účast více než pěti milionů prvovoličů.¹⁰⁵ PCI šla do voleb s heslem „strana čistých rukou“ a výsledkem šokovala i sama sebe. Komunisté získali 33,4% hlasů, což bylo o pouhých 2% méně než Křesťanská demokracie.¹⁰⁶ Díky tomuto výsledku pak dokázali spolu se socialisty sestavit regionální vlády v Ligurii, Piemontu, Laziu a regionech „rudého pásu“.¹⁰⁷ Zároveň strana obsadila posty starostů v Neapoli, Florencii, Janově, Turíně a

¹⁰¹ Vláda ale skončila až o měsíc později (23. 11.), kdy byla nahrazena IV. kabinetem Alda Mora. Governo italiano, <http://www.governo.it/Governo/Governi/moro4.html>, 31. 1. 2009.

¹⁰² Andrew, Ch., Mitrochin, V., 2001, p. 307.

¹⁰³ Přesto PCI jako jediná strana nepodpořila návrh zákona o posílení pravomocí policie v květnu 1975. Kogan, N., 1983, p. 292.

¹⁰⁴ Procacci, G., 1997, p. 380

¹⁰⁵ Do roku 1975 měli Italové pasivní volební právo až od 21 let. Kogan, N., p. 296.

¹⁰⁶ <http://elezionistorico.interno.it/area.php?tp=R&dt=15/06/1975>.

¹⁰⁷ Provincie „rudého pásu“ Emilia-Romagna, Toskánsko a Umbrie byly baštou PCI po celou dobu její existence. Všechny parlamentní a regionální volby za první republiky v nich PCI dokázala vyhrát.

hlavně v Římě, kde se do čela radnice dostal z kandidátky PCI nestraník Giulio Carlo Argan. Těmito úspěchy strana vstoupila do tzv. „ružového desetiletí“, kdy dokázala se socialistickou podporou ovládat většinu významných měst a regionů Itálie.

Výrazný volební výsledek také potvrdil správnost cesty „historického kompromisu“ a dodal straně patřičné sebevědomí do dalších reformních kroků. 12. července 1975 vydala PCI spolu se španělskou komunistickou stranou Madridskou deklaraci „eurokomunismu“, ve které se obě strany přihlásily k parlamentní demokracii.¹⁰⁸ Berlinguer se také usmířil s mnohem ortodoxnější francouzskou PCF, když společně s jejím generálním tajemníkem Georgesem Marchaisem vyhlásil v listopadu koncepci demokratického socialismu a odmítl sovětskou dominanci v mezinárodním dělnickém hnutí.

V té době už ale nadešel hlavní test komunistické reformní politiky – parlamentní volby v červnu 1976. PCI se v předvolební kampani opět přihlásila, věrna novému kursu, k demokratickým principům, čímž se snažila nalákat část voličů od DC. Důležitou součástí kampaně byla rovněž zahraniční politika, na rozdíl od minulosti strana upustila od vychvalování komunistických režimů a místo toho akcentovala krizi kapitalismu a s ní spojené problémy (kriminalitu, drogy, rasismus).¹⁰⁹ Klíčový pak byl postoj strany k NATO, který Berlinguer shrnul takto: „NATO je organizace, jejíž existence je nezbytná pro udržení rovnováhy sil, na kterých závisí evropský mír. Bylo by nezodpovědné tlačit Itálii pryč z NATO a podkopávat tak [evropskou] rovnováhu (...) Cítím se bezpečněji na straně NATO.“¹¹⁰

Byla to velmi odvážná a vstřícná slova cílená na středového voliče. Mezi členy PCI se však proti těmto slovům zvedla bouře nevole. Stranický deník *L'Unità* dokonce rozhovor v přetisku umístil na poslední stranu a výše citovanou pasáž raději celou vynechal.¹¹¹ Poprvé se tak objevil zlověstný náznak, že se Berlinguerova iniciativa začíná vzdalovat názorům obyčejných straníků. Nicméně Berlinguer dále pokračoval v nastoupeném kurzu, který také posílil únorovým poselstvím adresovaným sjezdu KSSS, v němž vyhlásil nezávislost PCI na Sovětském svazu. Ve výsledku se komunistům Berlinguerova strategie vyplatila, ve volbách dosáhli rekordního zisku 34,4% hlasů a

¹⁰⁸ Daniels, R., Eurocommunist Views of the Development of the Soviet System: The PCI and Stalinism, *Slavic Review*, Vol. 49, No. 1 (Spring 1990), p. 110.

¹⁰⁹ Kertzer, D., 1993, p. 56.

¹¹⁰ Rozhovor v *Corriere della Sera* 15. 6. 1976, pět dní před volbami. Galli, G., 1993, p. 267.

¹¹¹ *Ibid.*, p. 267.

228 křesel.¹¹² Poprvé také výsledek voleb znemožňoval sestavit jak středo-pravou tak středo-levou většinu. Zapojení PCI do vlády se stalo aktuální, ne-li nezbytné. Touhu po vystoupení z izolace podtrhl Berlinguer pár dní po volbách, kdy na východoberlinském sjezdu komunistických stran upozornil na „vady existujícího socialismu“.¹¹³

Po dlouhém vyjednávání se komunisté přeci jen dočkali. Byl sestaven jednobarevný kabinet DC vedený Giuliem Andreottim, přičemž PCI se při hlasování o důvěře zdržela. Poprvé od roku 1947 tak komunistická strana nebyla v opozici. Za důvěru vládě byl pro ni odměnou post předsedy Poslanecké sněmovny, který obsadil Pietro Ingrao. Zároveň komunisté předsedali 7 parlamentním výborům.¹¹⁴ V nové roli strana působila velmi konstruktivně a snažila se vládě vyjít maximálně vstříc. Například další zákon posilující pravomoci policie vydaný v reakci na stále se zhoršující bezpečnostní situaci prošel i s podporou PCI. Stejně tak se komunisté podíleli na schválení sady zákonů o zvýšených investicích do průmyslu, které měly přispět k ekonomickému oživení země. Zároveň se Berlinguer snažil naklonit si představitele církve. Na konci roku 1977 poslal dopis progresivnímu biskupovi Luigimu Bettazzimu, ve kterém mu psal, „že katolická víra je slučitelná se členstvím v komunistické straně, jak je vysvětlené ve stanovách strany“.¹¹⁵ Církev ovšem volání po dohodě ignorovala a komunisté tak s definitivní platností zanechali úsilí naklonit si její oficiální představitele a přeorientovali své působení spíše na oslovení prostých věřících.

Idyla spolupráce s DC také nevydržela příliš dlouho. Nedařilo se bránit nárůstu kriminality a násilných činů a země se propadala do atmosféry strachu a nedůvěry. Komunisté spolu s republikány chtěli zformovat vládu „národní pohotovosti“ a vyvést zemi z této katastrofální situace. DC podporována Spojenými státy ale podobné návrhy vytrvale odmítala a celá situace tak vyvrcholila pádem III. Andreottiho kabinetu v březnu 1978. Po dalším kole jednání byl nakonec Berlinguer nucen ustoupit a Andreotti opět sestavil jednobarevnou vládu s podporou PCI. Nová vláda žádala 15. března o podporu v Poslanecké sněmovně. Tento den se zapsal do italské historie černým písmem. Cestou do parlamentu byl Rudými brigádami unesen vůdčí představitel DC Aldo Moro a po 54 dnech věznění na tajném místě byl nalezen mrtev.

¹¹² <http://elezionistorico.interno.it/area.php?tp=C&dt=20/06/1976>.

¹¹³ Andrew, Ch., Mitrochin, V., 2001, p. 307.

¹¹⁴ V Poslanecké sněmovně měli komunisté 4 a v Senátu 3 předsedy.

http://legislature.camera.it/frameset.asp?content=%2Faltre_sezionism%2F9964%2F9974%2Fdocumentotes_to.asp%3F

¹¹⁵ Spotts, F., Wieser, T., *Italy: A Difficult Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge 1986, p. 65.

Tato událost způsobila obrovský šok pro celou italskou společnost a znamenala také začátek konce Rudých brigád. Pro PCI měla Morova vražda nepříjemnou dohru ve zjištění, že únosci byli vycvičeni StB v Československu.¹¹⁶ Giorgio Amendola si také stěžoval československému velvyslanci v Itálii Vladimíru Kouckému, že „pravda může vyjít najevo a následné dopady pro PCI by byly nedozírné.“¹¹⁷ Naštěstí pro komunisty se nic z toho nedostalo na veřejnost. Ta by nesla velmi nelibě, že komunistická strana v jiném státě de facto vycvičila teroristy působící na italském území.

Po uklidnění rozbouřené situace se PCI mnohem aktivněji zapojila do vládní politiky. Na její návrh byl v červnu 1978 schválen velmi liberální zákon povolující potraty a zároveň strana donutila rezignovat prezidenta Giovanniho Leoneho podezřelého z korupce v aféře Lockheed.¹¹⁸ V následné volbě nové hlavy státu byl i díky komunistickým hlasům zvolen 82letý socialista Sandro Pertini, který byl blízkým Berlinguerovým přítelem a nikdy se netajil náklonností k PCI. V té době se ale začala projevovat sílící nespokojenost s „historickým kompromisem“. V květnu 1978 proběhly na mnoha místech komunální volby a obzvláště výsledek na jihu země byl pro PCI varováním. Například v Castellammare di Stabia ztratili komunisté takřka 10% hlasů, zejména ve prospěch socialistů.¹¹⁹ Tento, zatím lokální, neúspěch korespondoval s ostrou rétorikou nového socialistického lídra Bettina Craxiho, který v PCI viděl stranu „pseudonezávislou“ na SSSR a zrazující demokratický socialismus.¹²⁰ Důvodem této změny v přístupu socialistů ke komunismu byla snaha vrátit PCI do izolace a převzít její roli hlavní levicové síly.

Mnohem více nebezpečnou se však jevila začínající vnitrostranická kritika, jejímž jádrem bylo přílišné ustupování křesťanským demokratům, což se prozatím omlouvalo jako nutné zlo, akceptovatelné do doby, než se DC ocitne v opozici, jako se to už dělo leckde na komunální úrovni. Tyto rozpory panovaly zejména mezi starými a novými členy. Zatímco noví členové se rekrutovali nejvíce ze střední třídy a nižšího úřednictva

¹¹⁶ Andrew, Ch., Mitrochin, V., 2001, p. 308.

¹¹⁷ Ibid., p. 308.

¹¹⁸ Jednalo se o úplatky spojené s prodejem vojenských transportních letadel C-130 americkou firmou Lockheed italské armádě. Stroje byly drahé a jejich údržba nákladná. Teprve pád jednoho z letadel a smrt 44 vojáků na palubě vedla k přezkoumání podmínek nákupu, což vedlo k odhalení rozsáhlé korupce zahrnující i Leoneho. Willan, P., Giovanni Leone, *The Guardian*, 12. 11. 2001, <http://www.guardian.co.uk/news/2001/nov/12/guardianobituaries.philipwillan>.

¹¹⁹ Galli, G., 1993, p. 274.

¹²⁰ Kogan, N., 1983, p. 305.

(viz výše) a podporovali Berlinguerovu cestu spolupráce, „stará garda“ dělníků a intelektuálů byla vůči „historickému kompromisu“ naladěna velmi kriticky.¹²¹

Berlinguer musel zažehnat rodící se rozpory uvnitř strany, a tak začal koncem roku 1978 měnit svoji rétoriku. Začal připomínat, že PCI je marxisticko-leninská strana, přestal s kritikou SSSR a naléhal na křesťanské demokraty, aby provedli levicové reformy. Berlinguer si zřejmě uvědomoval, že „historický kompromis“ vyvedl jeho stranu z izolace, dal jí příležitost podílet se na vládě a ztraktivnil ji v očích středových voličů, to vše ale pouze za cenu odcizení a nepochopení vlastní členskou základnou. Komunistický volič nebyl na konci 70. let ještě připraven na tak rozsáhlou přeměnu strany, jakou si Berlinguer vytyčil. Ten se na poslední chvíli alespoň snažil zachránit, co se dalo.

Nový kurz strany se naplno projevil v lednu 1979, kdy PCI v parlamentu zablokovala Pandolfiho plán rozvoje¹²² a opět vznesla požadavek na svoji účast ve vládě, který byl podle očekávání odmítnut. Komunisté reagovali stažením podpory vládě, což vedlo Andreottiho k podání demise a k vypsaní předčasných voleb na červen 1979. V těchto volbách se strana snažila zdůraznit, že se vrátila ke svému tradičnímu programu a rétorice, ale voliči jí předchozí roky aktivní spolupráce s vládou neodpustili. Poprvé od konce války PCI zaznamenala ztrátu hlasů, pohoršila si o 4% na 30,4% hlasů. Propad byl způsoben obzvláště volební neúčastí části tradičních komunistických voličů, kteří získali pocit, že strana zrazuje jejich ideologické přesvědčení. Významným činitelem byl také vzestup středo-levé antiklerikální Radikální strany PR (*Partito Radicale*) vedené charismatickým Marcem Pannellou, která dokázala komunistům přebrat zejména mladé voliče.¹²³

I po neúspěšných volbách PCI opět požadovala členství ve vládě a vyhrožovala odchodem do opozice. Tak se také stalo, jelikož Francesco Cossiga sestavil vládu z křesťanských demokratů, sociálních demokratů a liberálů za podpory socialistů a republikánů. Začala tak 13 let trvající éra tzv. *pentapartita*,¹²⁴ která vyvrcholila rozkladem politického systému 1. republiky. PCI se v té době opět ocitla v opozici a v listopadu 1979 pak na zasedání ÚV v reakci na tento politický vývoj Berlinguer oznámil, že „nemáme ani o krok blíže k vládě (...) historický kompromis skončil

¹²¹ Ibid., p. 309.

¹²² Plán tehdejšího ministra financí Filippa Pandolfiho (DC) na ekonomické oživení země během tříletého období za pomoci státních zakázek a intervencí do italské ekonomiky.

¹²³ Hlavními lákadly PR bylo jednostranné jaderné odzbrojení, legalizace drog a rovná práva žen. Strana získala ve volbách 3,4% hlasů a 18 křesel. <http://elezionistorico.interno.it/area.php?tp=C&dt=03/06/1979>.

¹²⁴ V pentapartitu byly zastoupeny následující strany - DC, PSI, PSDI, PRI a PLI, Hine, D., 1993, p. 91.

neúspěchem“.¹²⁵ Dále vyhlásil koncepci „demokratické alternativy“, podle které se měly levicové strany postupně spojit a vytvořit tak alternativu proti křesťanským demokratům.¹²⁶

„Historický kompromis“ tak skončil podle mínění svého tvůrce neúspěchem. Co se ale na konci 70. let jeví jako nepovedený pokus o reformu strany, můžeme z dnešního pohledu hodnotit jako pozoruhodný experiment, který ukázal, že PCI má potenciál stát se moderní sociálně demokratickou stranou. Snaha o transformaci tohoto typu v průběhu 70. let ale nemohla být úspěšná. Během ní však do strany vstoupilo velké množství mladých moderně smýšlejících lidí, kteří se na konci 80. let stali hybnou silou přeměny v PDS. Právě tato nová „krev“ pomohla připravit základy pro mnohem hlubší reformy v době, kdy je ostatní stranici byli ochotni akceptovat. Nebýt „historického kompromisu“, prvního vážně míněného pokusu o transformaci komunistické strany, těžko by mohlo dojít k tak úspěšné přeměně PCI o deset let později.

3.3 Léta ztracená – naprostá izolace

Komunisté se na počátku 80. let opět ocitli v politické izolaci, avšak s podstatným rozdílem vůči minulosti. PCI si izolaci a konec koncepce „historického kompromisu“ vybrala dobrovolným odchodem do opozice. Na domácí scéně se strana přesto snažila o konstruktivní dialog s vládní většinou, který ale narážel na vzájemný antagonismus s křesťanskými demokraty. V této situaci byly s napětím očekávány první volby po odchodu strany do opozice, regionální a komunální volby v červnu 1980. PCI v nich obhájila svoji pozici a pokračovala v regionech a na radnicích v úzké spolupráci s Craxiho socialisty. Na národní úrovni však situace byla naprosto odlišná, v říjnu socialisté vstoupili spolu se sociálními demokraty do Forlaniho kabinetu. Komunisté tak dále zůstávali ve své izolaci.

V květnu následujícího roku se v Itálii rozpoutal dosud největší skandál poválečné italské republiky. Na veřejnost se dostala aféra spolku svobodných zednářů známého jako „P2“, který prováděl různé druhy trestné činnosti, včetně korupce, zločinného spiknutí a

¹²⁵ Procacci, G., 1997, p. 384.

¹²⁶ Galli, G., 1993, p. 279.

příprav státního převratu.¹²⁷ Tato skupina zahrnovala několik desítek vysoce postavených lidí, včetně několika ministrů, jejich náměstků a významných straníků. Skandál nejvíce postihl křesťanské demokraty a socialisté spolu s PCI donutili Forlaniho podat demisi. Po několik týdnů trvajícím jednání byl nakonec sestaven kompromisní kabinet, v jehož čele poprvé od války nestanul křesťanský demokrat, ale republikán Giovanni Spadolini. Komunisté, kteří byli aférou postiženi nejméně, se snažili situaci využít ve svůj prospěch, ale záhy museli upřít svoji pozornost na zahraniční události a domácí záležitosti na nějakou dobu odložit.

V prosinci 1981 totiž v Polsku vyhlásil generál Jaruzelski výjimečný stav. PCI musela k nastalé situaci zaujmout nějaké stanovisko a Berlinguer se rozhodl využít ji k definitivnímu rozchodu se Sovětským svazem a jeho ideologií. Na tiskové konferenci 15. prosince vznesl požadavek na ukončení výjimečného stavu v Polsku a tvrdě zkritizoval samotnou podstatu sovětského zřízení: „Potenciál [říjnové; pozn. autora] revoluce se vyčerpал, sovětský systém vedení a politicko-ekonomický program rozvoje selhaly.“¹²⁸ Tato ostrá slova nemohla zůstat bez odezvy. 24. ledna 1982 vyšel v Pravdě článek, který velmi nekompromisně napadl politiku PCI a samotnou stranu obvinil z hereze a ze zrady komunistické ideologie.¹²⁹ V Pravdě takto tvrdá rétorika zazněla poprvé od sovětsko-čínské roztržky v 60. letech. Berlinguer tak dosáhl svého cíle, podařilo se mu přerušit poslední kontakty s upadajícím Sovětským svazem. *Lo strappo* (roztržka) mělo dokázat, že PCI je svými názory a směřováním přijatelná pro ostatní levicové strany přesně v duchu koncepce „demokratické alternativy“.

Následovalo rovněž přerušování styků s KSSS, což se projevilo na financování PCI. Ještě v roce 1976 dostali italští komunisté z Moskvy celkem 6,5 milionu dolarů, zatímco v 80. letech se finanční pomoc stala takřka zanedbatelnou. Například v letech 1985 a 1986 dostali komunisté od Sovětů 700, respektive 600 tisíc dolarů. Tyto peníze navíc putovaly výhradně do rukou Armanda Cossutty, vůdce ortodoxního křídla strany a nejvýraznějšího zastávce Sovětského svazu. Mezinárodní oddělení KSSS ho považovalo za jedinou „zdravou sílu uvnitř PCI“ a snažilo se mu poskytnout podporu.¹³⁰

¹²⁷ Zednářská lóže „*Propaganda Due*“ po celou svoji poválečnou existenci zasahovala pomocí svých prominentních členů do řízení země. Stála v pozadí většiny korupčních skandálů a byla jakýmsi „státem ve státě“. Aféra byla odstartována prohlídkou vily hlavy spolku Lucia Gelliho, ve které se našly plány na převrat a změnu ústavy. Mezi členy spolku v době aféry patřil i Silvio Berlusconi. Barbacetto, G., *La P2 ieri*, http://www.societacivile.it/focus/articoli_focus/massoni/p2.html, 10. 5. 2008.

¹²⁸ Galli, G., 1993, p. 290.

¹²⁹ Andrew, Ch., Mitrochin, V., p. 308.

¹³⁰ *Ibid.*, p. 308.

V roce 1982 pokračovala strana ve své snaze hrát roli prosystémové opozice. Přes 90% zákonů bylo schváleno s komunistickou podporou.¹³¹ Nicméně začala být očividná narůstající nevraživost mezi PCI a socialisty. S blížícími se volbami se Craxi snažil od PCI co nejvíce distancovat. Napětí mezi stranami se přeneslo i na lokální úroveň, kde se rozpadla nejedna z levicových koalic. Zároveň začalo být zřejmé, že plánované sblížení obou stran se pohybuje spíše v rovině utopie. Tento zásadní neúspěch „demokratické alternativy“ povzbudil vnitrostranické kritiky k útokům proti Berlinguerovi. Ingrao mu vyčítal vstřícnost vůči vládě a rovněž zpochybnil celou koncepci „demokratické alternativy“ ve světle socialistického chování k PCI. Pozadu s kritikou nezůstal ani Cossutta, který měl Berlinguerovi za zlé přerušování styků se SSSR.

Do předvolební kampaně strana vstupovala v defenzívě, oslabena jak Craxiho agresivní protikomunistickou rétorikou, tak stále se prohlubujícími rozepřemi uvnitř strany. Berlinguer se snažil tyto názorové neshody utlumit na XVI. sjezdu, který se konal v Miláně na začátku března 1983. Ve své řeči zopakoval definitivní odluku od SSSR a od ortodoxní komunistické doktríny, zároveň se ale pustil do kritiky vládních stran, včetně socialistů, kterým pohrozil ukončením veškeré spolupráce.¹³² Takto zvolená rétorika měla své opodstatnění. Berlinguer musel uklidnit své spolustraníky, že sice chce stranu vyvést z ortodoxního levicového dogmatismu, ale ne směrem doprava.

Sjezd také potvrdil vzrůstající význam regionálních politiků, kteří plně podporovali středovou politiku generálního tajemníka. Poražena naopak odešla obě krajní stranická křídla. Cossuttovi „skalní“ komunisté získali pouhá 2% hlasů a dostali se do izolovaného postavení. Podobný osud čekal také proreformní pravé křídlo PCI, jejich program se stal terčem nejsilnější kritiky a mnoho čelných představitelů této skupiny bylo poraženo v tajných vnitrostranických volbách při sestavování kandidátky na nadcházející volby.¹³³ Sjezd také poměrně výrazným způsobem obměnil složení stranického prezidia. Berlinguer si do tohoto orgánu prosadil své mladé, progresivně smýšlející příznivce. Poprvé se tak do nejvyšších stranických orgánů prosadil např. 34letý Massimo D'Alema. Stejně tak se novými členy sekretariátu stali Achille Occhetto a Aldo Tortorella.¹³⁴

Hlavním sloganem nadcházejících voleb bylo vyhlášeno slovo „alternativa“,¹³⁵ jímž se strana snažila odpoutat od minulosti „historického kompromisu“ a poukázat

¹³¹ Spotts, F., Wieser, T., 1986, p. 113.

¹³² Galli, G., 1993, p. 291.

¹³³ Například Giorgio Napolitano byl za Neapol nominován na 21. z 30 míst. Fedele, M., 1987, p. 62.

¹³⁴ Galli, G., 1993, p. 292.

¹³⁵ Fedele, M., 1987, p. 62.

na svoji bezúhonnost v aférami otřeseném prostředí. Na kandidátce PCI se dokonce objevily malé levicové subjekty jako Strana sjednoceného proletariátu PdUP (*Partito di Unita Proletaria*)¹³⁶ a značné množství nezávislých kandidátů. Také poprvé kandidoval větší počet regionálních politiků na úkor „staré stranické gardy“ a intelektuálů, kteří byli „obětováni“ ve prospěch uklidnění situace uvnitř strany.¹³⁷

Velkou výhodou ve volbách představovala pro komunisty skandály oslabená DC, která se pod vedením umírněného Ciriaca de Mity soustředila na své problémy a poprvé od války nepostavila svoji kampaň na útocích proti komunismu. Volební výsledky z června 1983 tomu odpovídaly. Křesťanští demokraté ztratili podporu voličů, kteří je dříve volili ze strachu z komunismu. PCI naopak ztratila pouhé 0,5% hlasů a v součtu s PdUP pak 2%, což bylo považováno za „malé vítězství“, hlavně vzhledem k propadu DC.¹³⁸ Přesto levice získala pouze 45% hlasů, méně než v předchozích volbách. Nenaplnilo se tak tajné Berlinguerovo přání získat 51% levicových hlasů a zformovat levicovou vládu. Komunisté ztratili voliče zejména na jihu, naopak na severu dokázali své pozice obhájit.¹³⁹ Naopak PSI dokázala z voleb, které neměly „žádného vítěze“,¹⁴⁰ výtěžit maximum. Bettino Craxi byl jmenován premiérem a jeho strana se tím pádem stala ještě atraktivnější pro voliče, kteří byli nespokojeni s PCI.

Ne všichni uvnitř strany sdíleli Berlinguerovu spokojenost s volebním výsledkem. Cossutta a Ingrao přišli jak s kritikou samotného výsledku, tak s kritikou vedení předvolební kampaně, která byla na jejich vkus příliš defenzivní a nevýrazná.¹⁴¹ Začalo být zřejmé, že se schyluje ke střetu mezi středovou většinou, tzv. „Berlingueriány“, a zastánci ortodoxní linie v čele s výše zmíněnými kritiky. Povolební napětí uvnitř strany se přeneslo i do následujícího roku 1984. Strana se ocitla pod tlakem nové vlády vedené Craxim. Důkazem byla i změna stranického postoje vůči instituci referenda. Zatímco v minulosti měli komunisté, stejně jako DC, k referendu velmi negativní vztah, pod vlivem nastalých okolností a vzhledem k neschopnosti ovlivňovat politiku z parlamentních lavic začalo být referendum bráno ve straně jako způsob realizace její politiky.

¹³⁶ PdUP byla spojením rozličných levicových skupin, včetně PSIUP nebo skupiny „*Il Manifesto*“.

¹³⁷ Ibid., p. 68.

¹³⁸ Fedele, M., 1987, p. 69.

¹³⁹ Největší propad byl na Sardinii, o 3%, poté v Molise o 2,2%. Ibid., p. 71.

¹⁴⁰ Paralela s volbami v roce 1976, které podle Alda Mora měly vítěze dva. Ibid., p. 73.

¹⁴¹ Ibid., p. 73.

S nadějí se ale strana mohla upnout již pouze k nadcházejícím volbám do Evropského parlamentu, ve kterých se PCI naposledy poměrně dařilo.¹⁴² 8. června 1984 však celou stranu potkala velká tragédie. Enrico Berlinguer zkolaboval během předvolebního mítinku v Padově a po třech dnech zemřel ve věku 62 let. V osobě Enrica Berlinguera ztratila nejen PCI jednoho z nejcharizmatičtějších politiků italské první republiky a také reformátora, který se nebál odvážných kroků. Následný pohřeb se stal celonárodní manifestací s účastí více než jednoho milionu lidí. Takové množství lidí se naposledy sešlo na pohřbu Berlinguerova předchůdce Togliattiho. Během obřadu vystoupila většina předních italských politiků v čele s prezidentem a blízkým přítelem zesnulého Sandrem Pertinim, který se ve velmi dojemné řeči vyjádřil o Berlinguerovi jako o vlastním synovi.¹⁴³

O týden později, 19. června 1984, proběhly dlouho očekávané volby do Evropského parlamentu. Nesly se na vlně národního sentimentu za zesnulým komunistickým vůdcem. Berlinguerovo jméno napsané na volebních lístcích přineslo pro PCI omračující výsledek. Zisk 33,3% hlasů a 27 křesel znamenal, že poprvé ve své historii dokázali komunisté vyhrát volby a těsně porazit křesťanské demokraty, kteří získali 33% hlasů a 26 křesel.

Strana samozřejmě nemohla zůstat bez vůdce. Novým generálním tajemníkem se po volbách stal Alessandro Natta, představitel „berlingueriánského“ středu strany. Po Berlinguerově smrti a následném velkém volebním úspěchu utichly na nějaký čas rozpory uvnitř strany a Nattovi se tak naskytla jedinečná příležitost na uskutečnění reformních kroků. Nový vůdce se ale rozhodl přísně držet Berlinguerova odkazu v podobě „demokratické alternativy“, který znemožňoval jakékoli sblížení se středovými stranami či návrat k aktivní vládní spolupráci (k tomu přispěla i mylná interpretace volebního vítězství jako správnosti a úspěšnosti „demokratické alternativy“). Strana se navíc stále častěji ocitala v konfliktu se socialisty a nebyla schopna postavit se Craxiho vládě.¹⁴⁴

Do následujících regionálních a komunálních voleb v květnu 1985 šli komunisté se značným sebevědomím a po vítězství v evropských volbách v předchozím roce očekávali další úspěch. Natta se například vyjádřil, že jestli DC prohraje další volby, PCI

¹⁴² V prvních volbách do EP v roce 1979 získala PCI 29,6% hlasů a 24 křesel.

¹⁴³ Napolitano, G., *Dal Pci al socialismo europeo. Un' autobiografia politica*, Laterza, Roma 2008, p. 201.

¹⁴⁴ De Grand, A., *The Italian Left in the Twentieth Century*, Indiana University Press, Bloomington 1989, p. 163.

má mít právo zformovat novou vládu.¹⁴⁵ Stejně jako o rok dříve ale došlo k překvapení. Křesťanští demokraté postavili svoji kampaň opět na *paura del comunismo* (strachu z komunismu), díky čemuž dokázali získat přes 35% hlasů. Komunisté získali 30,2% hlasů a zvláště ve velkých a středních městech utrpěli debakl.¹⁴⁶ DC se dokonce podařilo porazit komunisty v samotném Římě, kde PCI držela 10 let post starosty.¹⁴⁷ Navíc se ve většině regionů a na mnoha radnicích zformovala pětičlenná koalice, totožná s vládním *pentapartitem*. PCI se tak ocitla v úplné izolaci i na regionální a místní úrovni.

Jako „morální satisfakci z voleb“ komunisté iniciovali referendum o zrušení redukční klausule,¹⁴⁸ která omezovala automatický procentuální růst platů o roční výši inflace.¹⁴⁹ Kampaň kolem celého referenda byla velmi vyostřená a rozdělila na dva tábory nejen italskou společnost, ale také odbory a dělnické hnutí, ve kterých došlo ke střetům prokomunistických a prosocialistických skupin. Referendum proběhlo 9. a 10. června 1985 a k velkému zklamání PCI bylo neúspěšné – proti se vyslovilo 54,3% hlasujících.¹⁵⁰ Tak se ani pomocí referenda komunistům nepovedlo ovlivnit italskou politickou scénu. Přestože si vedení strany nepřipouštělo prohru,¹⁵¹ volební neúspěch a neúspěšné referendum měly dalekosáhlé důsledky. Úplnou izolací PCI naplno propukla doutnající krize komunistické identity.

Jaká byla v té době situace uvnitř strany? Komunisté se striktně drželi tří Berlinguerových ideologických pilířů. Uvnitř strany to byla koncepce „demokratického centralismu“. Tato silně hierarchizovaná a těžkopádná monolitická stranická struktura, ve které oficiálně neexistovaly frakce, postupně v 80. letech erodovala narůstajícími rozpory, které se negativně podepsaly zejména na členské základně. Většina straníků měla obavu, aby PCI nenásledovala osud DC či PSI, stran se silnými navzájem soupeřícími frakcemi.¹⁵² Základním pilířem zahraniční politiky pak byla koncepce „mezinárodní

¹⁴⁵ Rozhovor pro *Il Manifesto*, 22. 2. 1985. Corbetta, P., Parisi, A., The 1985 Local Government Elections, In: *Italian Politics Review*, Ed: Leonardi, R., Nanetti, R., vol. 1, Frances Pinter, London 1986, p. 16.

¹⁴⁶ Ve městech nad 20 tis. obyvatel získala PCI pouhých 16,5% a umístila se dokonce za PSI, která získala 16,6%. Corbetta, P., Parisi, A., 1986, p. 22.

¹⁴⁷ Během oněch 10 let se v této pozici vystřídal celkem 3 starostové – Giulio Carlo Argan, Luigi Petroselli a Ugo Vetere.

¹⁴⁸ Jediným z vedení strany, kdo se stavěl proti referendu, byl Giorgio Napolitano. Vadil mu ostrý střet s PSI, která referendum odmítala. Galli, G., 1993, p. 295.

¹⁴⁹ *Scala mobile* byla „plovoucí“ mzdou, vždy zvýšenou o stávající inflaci, Spotts, F., Wieser, T., 1986, p. 74.

¹⁵⁰ Lange, P., The End of Era, In: *Italian Politics Review*, Ed: Leonardi, R., Nanetti, R., vol. 1, Frances Pinter, London 1986, p. 43.

¹⁵¹ *L'Unità* napsala 14. 5., že to není vážná porážka. Natta to rovněž v *L'Unitě* 19. 5. komentoval tak, že PCI má období ztrát a získů a že se vlastně nic neděje. Corbetta, P., Parisi, A., 1986, p. 20.

¹⁵² Hellman, S., The Italian Communist Party between Berlinguer and the Seventeenth Congress, In: *Italian Politics Review*, Ed: Leonardi, R., Nanetti, R., vol. 1, Frances Pinter, London 1986, p. 55.

autonomie“, jejímž hlavním motivem bylo přerušení styků se SSSR. Nejdůležitějším pilířem byl ale koncept „pluralitní demokracie“, podle kterého byla demokracie nejvyšší prioritou PCI. Strana sama se viděla jako ochránkyně lidských práv a pokračovatelka jakobínských tradic z dob Velké francouzské revoluce.¹⁵³ V rámci svého demokratického programu komunisté kladli důraz na masivní podporu jihu Itálie, na zdravotní reformu, decentralizaci a zefektivnění byrokracie.

Tyto tři pilíře ale byly postupem 80. let narušeny vzrůstajícími organizačními problémy uvnitř strany. PCI byla sice nejlépe organizovanou politickou silou v Itálii, ale zároveň se musela potýkat s vážnými strukturálními problémy.¹⁵⁴ PCI měla blízko k principu masové strany, velkou část svojí energie však musela vynakládat na aktivity dovnitř strany (vybírání příspěvků, organizaci sněmů a festivalů). Tento aktivismus byl zároveň „nucený“, pouhá 1/5 členů se pravidelně účastnila místních sněmů.¹⁵⁵ S tím souvisel i velmi nízký vliv komunálních politiků na stranická rozhodnutí, podle kanadského politologa Stephena Hellmana byla PCI ukázkovým příkladem tzv. „úřednické strany“ (*partito dei amministratori*).¹⁵⁶

Vliv na nezájem členů o stranickou politiku měl také rozvoj médií na počátku 80. let. Ten odsunul na vedlejší kolej masové politické mítinky, hlavní zbraň komunistické strany. I PCI měla samozřejmě své komunikační prostředky, vedle deníku *L'Unità* několik dalších týdeníků a časopisů.¹⁵⁷ Kromě vydávání tiskovin strana také pořádala festivaly, vědecké konference a politologické semináře. Nicméně nástup soukromých televizních společností, které v 80. letech zaplavily Itálii, konzervativně smýšlející komunisty neoslovil, a tak museli v mediální rovině čelit výraznému handicapu. Všechny výše zmíněné vlivy se promítly do konstantního poklesu členů strany, který byl doprovázen stárnutím členské základny. Oproti roku 1978 se v následujících pěti letech snížil počet členů pod 30 let na polovinu, naopak počet padesátiletých a starších stoupl o více než třetinu.¹⁵⁸ Jistě k tomu přispěla i politika socialistů, kteří se cíleně zaměřili na získání mladých komunistických sympatizantů a byli v této činnosti velmi úspěšní.

¹⁵³ *L'Unità*, 27. 11. 1980, Hellman, S., 1986, p. 56.

¹⁵⁴ Oficiálně strana neměla organizační problémy, ale pouze politické. Hellman, S., 1986, p. 59.

¹⁵⁵ Hine, D., 1993, p. 113.

¹⁵⁶ Hellman, S., 1986, p. 61.

¹⁵⁷ Komunisté vydávali mimo jiné periodika *Rinascita*, *L'Ordine Nuovo*, *L'Ora*, *Paese Sera* či *Critica Marxista*.

¹⁵⁸ Fedele, M., 1987, p. 64.

Taková se jevila situace uvnitř PCI v předvečer mimořádného XVII. sjezdu, na kterém mělo být hledáno východisko ze stávající krize a na kterém měl poprvé proběhnout otevřený střet mezi zneprátelenými křídly strany. Změna stranické politiky se stávala nezbytnou. V letech následujících po konci „historického kompromisu“ PCI nedokázala ovlivnit, byť jen symbolicky, žádnou sféru italské politiky a je proto velmi případné charakterizovat toto období Churchillovým výrokem jako „léta, která sežraly kobylky“.¹⁵⁹

4 Transformace

4.1 Léta nadějná – cesta ke změnám

V dubnu 1986 se ve Florencii sešel mimořádný XVII. sjezd strany. Jeho delegáti byli postaveni před nelehký úkol vyvést stranu nějakým způsobem z čím dál hlubší krize. Všichni se shodovali na nutnosti provést změny, ale o jejich konkrétní podobě se rozhořela lítá bitva. V zásadě šlo o odpověď na otázku, zda bude strana odvážně a razantně čelit vlastním i celostátním problémům nebo jestli se bude opatrně snažit o udržení stávající omezené moci.¹⁶⁰ Pravé křídlo „miglioristů“ kolem Giorgia Napolitana zastávalo první variantu a navrhlo jako východisko z krize úplné odtržení PCI od komunistického hnutí a příklon k socialistickým a sociálně demokratickým stranám v Evropě.¹⁶¹

Proti tomuto návrhu se nejhlasitěji postavil opět Armando Cossutta, který chtěl zůstat věrný Sovětskému svazu a idejím komunismu. Rozhodující roli ale hrála středová skupina vedená Nattou, který byl zastáncem konsolidovaného programu navazujícího na Berlinguerův odkaz. Natta se nenechal strhnout k obratu, který o několik let později provedl jeho nástupce Achille Occhetto. Naopak, hlavním heslem se stala „konsolidace“ a reformní kroky byly opět odloženy na neurčito. Na sjezdu se ale řešily i další neméně důležité záležitosti. Delegáti sice odsoudili americký program Hvězdných válek, zároveň

¹⁵⁹ Jde o Churchillovu parafrázi Bible (Joel 2:25, 11), kterou použil pro charakteristiku britské vojenské politiky a zbrojení v 1. pol. 30. let.

¹⁶⁰ Hellman, S., 1986, p. 50.

¹⁶¹ Napolitano, G., 2008, pp. 220-21.

však neprošla rezoluce požadující jednostranné odzbrojení. Tato paradoxní situace vyplývala ze snahy PCI vypadat jako prostémová západní strana. Sjezd také schválil (přes velký odpor ekologického křídla) rozšíření jaderných elektráren. ÚV nakonec schválil celkovou linii strany, ale poprvé v historii přes odpor početné opozice.¹⁶² Mimořádný sjezd tak nevyřešil ani jednu z palčivých otázek, na obzoru nebyla žádná účinná cesta z krize a názorové rozpory uvnitř strany byly pouze odsunuty do budoucna.

Krize strany pak pokračovala i v následujícím roce. V červnu 1987 byly na programu parlamentní volby. V nich PCI získala o 777 tisíc hlasů méně než v minulých volbách, což znamenalo 26,6% hlasů. Neúspěch strana zaznamenala zejména mezi mladými, kde prohrála s DC na plné čáře.¹⁶³ Po volbách nadále pokračovala koalice *pentapartita*, pouze v čele vlády vystřídal Craxiho křesťanský demokrat a bývalý ministr financí Giovanni Goria. Komunisté v reakci na další volební neúspěch svolali zasedání ÚV, na kterém zvolili Achille Occhetto zástupcem generálního tajemníka a designovali ho tím jako potenciálního Nattova zástupce. Occhetto ihned z titulu nové funkce žádal rekonstrukci a restrukturalizaci strany směrem k socialismu. Tyto požadavky vyvolaly okamžitou reakci u levého křídla strany. Magri a Cossutta obvinili Occhetto z hereze a z toho, že nevidí blížící se konec kapitalismu.¹⁶⁴

Kdo byl vlastně muž, který se rozhodl otevřeně bojovat za transformaci strany? Achille Occhetto se narodil v roce 1936 v Turíně ve středo-stavovské rodině. Jeho otec pracoval jako editor v nakladatelství Einaudi a byl aktivním antifašistou. Po válce se rodina přestěhovala do Milána, kde také Occhetto vystudoval filosofii na Státní univerzitě. Během svých studií vstoupil do PCI a začal se angažovat v FGCI, kde byl v letech 1963 – 66 předsedou. Později se stal regionálním tajemníkem PCI na Sicílii, kde se aktivně zapojil do boje s Mafií. Ve svých mladých letech byl původně stoupencem Ingraovy cesty čistého marxismu, ale od období „historického kompromisu“ podporoval reformní kroky svých kolegů a v polovině 80. let se rozhodl postavit se sám do čela proreformní skupiny.¹⁶⁵

Prohrané parlamentní volby také urychlily snahu předních představitelů PCI navázat spolupráci s evropským socialistickým hnutím, aby tak ukázali prozápadní směřování strany. V říjnu 1987 vyjednal Natta bližší spolupráci se socialistickými

¹⁶² Ze 144 členů ÚV bylo pro pouze 88 hlasujících. Ostatní se zdrželi nebo byli proti. Hellman, S., 1986, p. 63.

¹⁶³ U voličů do 25 let získala PCI pouze 17% hlasů, zatímco DC 39%. Weinberg, L., 1995, p. 51.

¹⁶⁴ *L'Unità*, 5. 6. 1987, Weinberg, L., 1995, p. 54.

¹⁶⁵ Valentini, Ch., *Il nome e la cosa: Viaggio nel PCI che cambia*, Feltrinelli, Milano 1990, pp. 11-14.

stranami v Evropě a spojení do jednoho poslaneckého klubu v Evropském parlamentu. Na generálního tajemníka byl v té době vyvíjen enormní tlak ze všech stran, a proto není divu, že o několik měsíců později, v červnu 1988, prodělal Alessandro Natta infarkt a následně se rozhodl odstoupit ze všech svých funkcí. Poprvé v historii strany tak generální tajemník nezemřel při výkonu funkce, ale rezignoval. Na uvolněné místo byl jediným kandidátem Achille Occhetto. Jeho volba však nebyla jednomyslná, mnoho straníků nesouhlasících s jeho reformní politikou se raději zdrželo hlasování (jednalo se o bezprecedentní krok, dříve byl nový generální tajemník volen vždy jednomyslně).

Na straně nového generálního tajemníka stála skupina mladých a schopných přívrženců, tzv. „*quarantenni*“ (čtyřicátníci). Mezi nejvýznamnější z nich patřili Massimo De Angelis, Livia Turcová, Walter Veltroni, Fabio Mussi a zejména 39letý Říman Massimo D'Alema. Ten byl za Berlinguera tajemníkem mladých komunistů¹⁶⁶ a po Occhettově zvolení do čela strany se stal koordinátorem stranického sekretariátu a de facto mužem číslo dvě v celé PCI.

Ihned po nástupu do funkce začal Occhetto prosazovat svoji reformní politiku. V Civitavecchii odhalil sochu Palmira Togliattiho a při té příležitosti vyzdvihl Togliattiho roli při formování nového směru strany v roce 1956, ale zároveň ho také zkritizoval za účast na stalinských čistkách. Poprvé tak zazněla z úst oficiálního představitele strany kritika na adresu jedné z komunistických legend. Poté ještě prohlásil, že by nová PCI měla následovat příkladu velkých socialistických vůdců v Evropě, jako byli Willy Brandt nebo Olof Palme, a dosáhnout svého Bad Godesbergu.¹⁶⁷ Occhetto rovněž volal po změně ideologického směřování a poprvé se zmínil o možné změně názvu a znaku strany. Toto odvážné prohlášení nezůstalo bez odezvy. Armando Cossutta přispěchal s velkou kritikou nastíněných změn, mimo jiné Occhetta napadl, že chce „stranu geneticky upravit a vyměnit komunismus za liberální demokracii.“¹⁶⁸

Na zasedání ÚV před Vánocemi 1988 Occhetto představil svoji strategii nazvanou „Nová PCI pro nový politický směr“. Tato koncepce měla reagovat na měnící se svět – konec studené války a ekonomické problémy, také přinášela nová témata – práva žen, ochranu životního prostředí či institucionální reformu. Navíc se strana podle nové strategie měla stát otevřenější a demokratičtější pro obyčejné voliče. Po schválení Ústředním výborem začal Occhetto se svým programem objíždět zemi a vysvětlovat ho

¹⁶⁶ Během působení v čele FGCI si D'Alema vysloužil přezdívku „Stalin z Gallipoli“. Kunc, J., 2000, p. 79.

¹⁶⁷ Paralela se sjezdem SPD v roce 1959, kde se němečtí socialisté vzdali svého revolučního programu. Valentini, Ch., 1990, p. 32.

¹⁶⁸ *Il Manifesto*, 20. 1. 1989, Weinberg, L., 1995, p. 55.

straníkům v místních organizacích. Jeho snaha byla velmi úspěšná, nová strategie byla místními sněmy schválena přesvědčivou 95% většinou.¹⁶⁹ S výhradami nový program schválili i Occhettovi velcí vnitrostraniční kritici Ingrao, Tortorella a Pajetta. I oni si uvědomovali, že v PCI musí dojít k nějaké změně. Prozatím byli ochotni Occhettův směr reforem tolerovat.

Generální tajemník se rovněž aktivně snažil o zapojení PCI do socialistických struktur v Evropě. V Bonnu se setkal s předsedou socialistické internacionály Willi Brandtem, se kterým se domluvil na postupném zapojování PCI do této organizace. Jeho snaha bohužel narazila na Bettina Craxiho, který z pozice Brandtova zástupce ve vedení internacionály pohrozil, že bude případné přijetí PCI vetovat. Nechtěl nechat komunistům roli dominantní síly na demokratické italské levici. Poté Occhetto odjel do Moskvy, kde se setkal s Michailem Gorbačovem. V 5 hodinovém rozhovoru mu nastínil svoji reformní koncepci a shodl se s ním, že „mezinárodní proletariát je mrtvý“ a že je potřeba zásadních reforem.¹⁷⁰

Nový program PCI měl být definitivně schválen na XVIII. sjezdu strany konaném v březnu 1989 v římském Palasportu. Sjezdu se zúčastnilo 1042 delegátů, kteří poprvé v historii hlasovali elektronicky, a 120 zahraničních hostů, z nichž celá třetina byla z nekomunistických stran, což byla oproti minulosti rovněž novinka. Delegáti byli nakloněni propagovaným změnám a nálada mezi nimi byla velmi optimistická (45% věřilo v nárůst volební podpory).¹⁷¹ Většina z nich se dokonce domnívala, že PCI má blíže k sociálně demokratickým stranám švédského a německého typu, než k jakékoli komunistické straně.¹⁷²

Achille Occhetto vystupoval během celého sjezdu velmi energicky, až si vysloužil přezdívku „*Il ciclone*“ (hurikán). Ve své úvodní řeči zdůraznil, že nový program neznamena změnu tradic, ale zaměření se na nové politické problémy. Zcela vynechal zmínky o proletariátu a dělnické třídě. Nakonec nastínil možnost změny názvu a symbolu strany. Jeho projev byl přijat kladně a i staří straniční lídři vyjádřili podporu navrhovaným změnám. Podporu novému programu vyslovil i Gorbačov, který vystoupil přes telemost, a také Alexander Dubček, který se sjezdu osobně účastnil a apeloval na delegáty, aby „pokračovali v odkazu Pražského jara“.¹⁷³ V rámci změn byl také potvrzen definitivní

¹⁶⁹ Ibid., p. 56.

¹⁷⁰ *L'Unità*, 1. 3. 1989, ibid., p. 57.

¹⁷¹ Rok 1989 byl brán jako „rok nula pro PCI“. Weinberg, L., 1995, p. 58.

¹⁷² Valentini, Ch., 1990, p. 43.

¹⁷³ Weinberg, L., 1995, p. 59.

konec doktríny konsociativismu¹⁷⁴ a naopak byla uznána potřeba otevřít se kapitalistickému tržnímu systému jako hlavní hnací síle ekonomiky.¹⁷⁵ Navíc došlo k významné restrukturalizaci stranického vedení, nově zvolený ÚV volil poprvé v historii prezidium tajnou volbou. Do vedení se tak dostalo více žen a mladých proreformně smýšlejících straníků. Rovněž poprvé byla ustavena komunistická stínová vláda.

Giorgio Napolitano se v tomto orgánu stal stínovým ministrem zahraničí a de facto Occhettovým nejbližším poradcem pro zahraniční otázky. Oba také po sjezdu vyrazili na historicky první návštěvu generálního tajemníka PCI ve Spojených státech a zcela ignorovali ve stejné době probíhající kongres světových komunistických stran v Dublinu. Occhetto mimo jiné vystoupil na půdě University of New York, kde prohlásil, že „americkou terminologií je PCI liberální stranou“, čímž sklídl obrovské ovace od republikánů a naopak nesouhlasnou kritiku od marxisticky zaměřených univerzitních pedagogů.¹⁷⁶ Americké turné přineslo pozitivní ohlas u tamější společnosti a Occhetto se rozhodl navázat na něj podobnou cestou po Evropě.

Během ní také hledal podporu pro blížící se volby do Evropského parlamentu. Podařilo se mu získat na kandidátku například slavného francouzského politologa Maurice Duvergera. Předvolební kampaň se nesla v ozvěnách masakru na náměstí Tchien-an-men, kde čínská armáda na začátku června 1989 utopila v krvi studentské nepokoje. PCI okamžitě vydala odsuzující prohlášení, kde nazývala Číňany fašisty a organizátory genocidy.¹⁷⁷ Occhetto sám se pak zúčastnil demonstrace před čínským velvyslanectvím v Římě. Craxi se naopak snažil spojit PCI s čínským režimem jako ideologickým bratrem a poškodit jí tak v očích voličů. Tím vyprovokoval Occhetto k jasnému prohlášení, že „nemáme nic společného s čínským režimem ani s východní Evropou, vyznáváme západní ideály – svobodu, demokracii, solidaritu a nenásilí.“¹⁷⁸

18. června 1989 se konaly volby a nově nastoupený kurz v domácí i zahraniční politice přinesl své ovoce. Komunisté získali 27,6% hlasů a 22 křesel, což sice byl výrazný propad oproti volbám po Berlinguerově smrti, ale zároveň to byl za posledních pět let první nárůst voličské podpory. Uvnitř strany byl brán výsledek jako úspěch nové

¹⁷⁴ Konsociativismus je specifický typ demokracie, který se vyvinul v zemích s diferenciovanou sociální strukturou a ve kterém je rozhodování uskutečňováno skrze dohodu úzkých a uzavřených zájmových skupin. <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/konsociacni-demokracie>, 31. 1. 2009.

¹⁷⁵ Hine, D., 1993, p. 116.

¹⁷⁶ Weinberg, L. 1995, p. 60.

¹⁷⁷ Napolitano, G., 2008, p. 240.

¹⁷⁸ *L'Unità*, 11. 6. 1989, Weinberg, L., 1995, p. 62.

cesty a dokonce ho mnozí považovali za historický bod zlomu.¹⁷⁹ Po volbách Occhetto pokračoval ve svém hledání podpory napříč Evropou a odjel do Budapešti na oficiální pohřeb ostatků Imreho Nagye, kde se přihlásil k jeho politickému odkazu. Při příležitosti pátého výročí smrti Enrica Berlinguera dokonce v Padově prohlásil, že už nastal čas na změnu názvu a symbolů strany. Tato slova však vzbudila nesouhlas u starých stranických lídrů, včetně Ingraa a Pajetty. Do té doby se sebezapřením podporovali nový kurz strany, ale tváří v tvář úplné přeměně se rozhodli postavit se proti reformám.

Mezitím Occhetto odjel 9. listopadu do Bruselu na setkání s předsedou britských labouristů Neilem Kinnockem. Spolu pak v televizi celou noc užasle sledovali pád berlínské zdi a obrovskou euforii, kterou vyvolal. Během této noci se Occhetto napevno rozhodl provést radikální přeměnu PCI a definitivně ji zbavit komunistické minulosti.¹⁸⁰ Mezi italskými komunisty zpočátku také zavládlo nadšení, *L'Unità* dokonce psala o „nejšťastnějším dnu pro Evropu“.¹⁸¹ Tyto pocity ale měl brzy vystřídat šok, zmar a dosud nevídaný chaos uvnitř strany.

4.2 Léta dramatická – pád zdi a XIX. sjezd

K oznámení své radikální vize si Occhetto vybral oslavu 45. výročí partyzánské bitvy u Porta Lamae v Bologni.¹⁸² 12. listopadu 1989 měl v Bologni projev před sálem plným veteránů. V tomto projevu použil paralelu s partyzánským bojem, aby apeloval na odvahu k reformám: „...je nutné přenést hodnoty boje za svobodu na mladou generaci a postavení této zdi [berlínské; pozn. autora] nebylo v duchu tohoto boje. Musíme jít dopředu se stejnou odvahou jako v boji za svobodu.“ Nakonec ohromenému sálu oznámil radikální obrat od minulosti: „Odkaz boje za svobodu lze zachovat, pouze pokud PCI prodělá radikální změnu a inovuje se ve všech směrech, jako je změna názvu strany.“¹⁸³ Tento Occhettův projev vešel do historie jako *svolta della Bolognina*¹⁸⁴ a v celé straně

¹⁷⁹ Valentini, Ch., 1990, p. 44.

¹⁸⁰ Occhetto, A., *Il nuovo PCI in Italia e in Europa. E' il tempo dell'alternativa*, In: *Un Indimenticabile '89*, Ed: De Angelis, M., Feltrinelli, Milano 1990, p. 120.

¹⁸¹ Weinberg, L., 1995, p. 63.

¹⁸² Bitva se odehrála 7. 11. 1944 a italští partyzáni v ní za cenu 12 mrtvých pobili 216 německých vojáků. Kertzer, D., 1996, p. 2.

¹⁸³ *Ibid.*, p. 3.

¹⁸⁴ Byl pojmenován po boloňské čtvrti (Malá Bologna), kde se setkání konalo. Někteří autoři ho také nazývají „2. salernský obrat“ v paralele na Togliattiho vystoupení v Salernu v roce 1944. Kunc, J., 2000, p. 107.

zapůsobil jako časovaná nálož. Mezi komunisty okamžitě vypukla otevřená a vášnivá diskuse o Occhettových návrzích. Mnozí významní straníci jako Ingrao, Natta, Tortorella a samozřejmě Cossutta se postavili do opozice a hodlali Occhettovu plánu zabránit za každou cenu.

O dva dny později, 14. listopadu, se v Římě sešlo prezidium strany, které přes vášnivý odpor Cossutty a Magriho schválilo proces, jenž měl vyvrcholit vznikem nové strany. Velký rozruch ale vypukl mezi obyčejnými straníky. Nikdo je nepřipravil na takto radikální změnu kurzu, mnoho z nich bylo zmatených a cítili se zrazeni. Týden po Occhettově vystoupení byl proveden průzkum, podle kterého bylo 63% straníků proti výměně symbolů a 46% proti změně názvu.¹⁸⁵ Nikdy v historii nebyla strana takto rozpolcená. Její sekretariát na via delle Botteghe Oscure v Římě byl denně bombardován telefonáty rozzlobených straníků z celé země a před jeho branami byla dokonce proti změnám zorganizována demonstrace.

Proč byla reakce na avizované změny zpočátku natolik odmítavá a nepřátelská? Odpověď musíme hledat u ideologických kořenů italského komunismu. Již od svého vzniku byla ideologie PCI postavena na několika základních symbolech – první z nich byl mytický souboj dobra a zla, kde zlo představoval „dábelský“ kapitalismus a imperialistické USA toužící po světovládě, zatímco dobro zastupoval SSSR jako ochránce míru a zachránce vši lidskosti.¹⁸⁶ Z toho vyplývalo, že historie byla pro komunisty nekončící boj za svobodu a komunismus a bylo svatou povinností a ctí každého člena strany se do tohoto boje zapojit.

Dalším symbolem byla „svatá“ historie nezpochybnitelných dějinných událostí. Mezi ty hlavní patřila samozřejmě Velká říjnová socialistická revoluce, která byla brána jako „úsvit nové éry“. Ještě větším symbolem byl pro italské komunisty mýtus *La Resistenzu*. Podle něj se partyzánské komunistické síly zasloužily o záchranu národa a porazily nacismus v Itálii. Na rozdíl od VŘSR, která se postupně ocitla pod kritikou, byl boj za osvobození nedotknutelnou ikonou celé strany. Na výročí jednotlivých bojů byly pořádány velké vzpomínkové akce, existoval celý systém medailí udělovaných jak samotným partyzánům, tak měštům, kde se tyto boje odehrávaly.

Třetím symbolem byla propracovaná hagiografie, která vyzdvihovala zejména „svatou trojici“ PCI – Lenina, Gramsciho a Togliattiho. Zatímco Lenin byl rovněž na konci 80. let podroben kritice, tak zakladatel PCI Antonio Gramsci zůstal stranickou

¹⁸⁵ *L'Unità*, 17. 11. 1989, Weinberg, L., 1995, p. 65.

¹⁸⁶ Úryvky z Berlinguerova projevu na sjezdu FGCI v r. 1950. Kertzer, D., 1995, p. 42.

ikonou i po transformaci.¹⁸⁷ Mezi neméně významné patřily symboly, kterými se obyčejní členové mohli identifikovat se stranou. Patřilo mezi ně oslovení *compagno* (soudruhu), vlajka *bandiera rossa* (rudý prapor) či hymna v podobě italské verze internacionály.

Právě běžní straníci žili pomocí výše zmíněných symbolů v naprostém sepětí se stranou. Od narození se pohybovali v rámci komunistické subkultury a nedovedli si představit život bez strany a všeho, co pro ně znamenala. Kdo se komunistou narodil, byl komunistou po zbytek života a také jeho pohřeb probíhal ve stejném duchu za zpěvu internacionály a s rakví pokrytou rudou zástavou. Není proto divu, že se členská základna bála ztráty vlastní identity a ztráty důvodu pro co žít.¹⁸⁸ Obzvláště staří členové nechápali změny, které se kolem nich děly, a byli nejvíce proti plánovaným reformám. Přirovnávali opuštění marxismu ke stejné situaci, „jako kdyby papež řekl, že Kristus neexistuje.“¹⁸⁹

Snaha o reformu strany a nahrazení jejích symbolů vyvolala takto prudké reakce zejména proto, že členská základna nebyla připravena na sebemenší změnu kurzu a žila ideologicky zakonzervována o několik desítek let zpět. Díky šoku, který jí Occhetto způsobil svými návrhy, došlo ale poprvé k diskusím o budoucím směřování PCI na skutečně všech stranických úrovních. Před Occhettem a jeho věrnými tak stanul nelehký úkol přesvědčit celou členskou základnu o správnosti svých návrhů. Jak uvidíme, trvalo mu to téměř celý následující rok.

Ještě v listopadu 1989 se uskutečnilo první zasedání ÚV po Occhettově projevu, aby prodiskutovalo nabízené změny. Zasedání trvalo čtyři dny a bylo velmi dramatické. Před sídlem strany proti změnám demonstroval bojovný dav, který několikrát slovně napadl a vypískal Occhetta a jeho příznivce. Nakonec ÚV schválil nový radikální kurz i přes nesouhlas více než 1/3 členů (takto velká opozice se nikdy předtím v ÚV neobjevila, většinou byla rozhodnutí přijímána jednomyslně).¹⁹⁰ Rovněž byl také svolán předčasný sjezd strany na jaro 1990, kde chtěla opozice dosáhnout zvrácení přijatého rozhodnutí. Na rozdíl od vlastních komunistů přijaly ostatní politické strany Occhettovy návrhy jednoznačně pozitivně. Socialisté se už viděli s novou stranou v koalici a později v jednotné levicové straně, zatímco DC viděla v transformaci PCI prostředek, jak oslabit Craxiho pozici na politické scéně.

¹⁸⁷ Jak na XIX. sjezdu Occhetto prohlásil: „Antonia Gramsciho si ponese ve své mysli a svých srdcích i v nové straně.“ Valentini, Ch., 1990, p. 35.

¹⁸⁸ Kertzer, D., 1996, p. 73.

¹⁸⁹ *L'Unità*, 25. 11. 1989, *ibid.*, p. 74.

¹⁹⁰ Pro změny bylo 219 členů, proti 73 a 34 se jich zdrželo. Galli, G., 1993, p. 310.

Začátek roku 1990 se nesl ve znamení příprav na nadcházející veledůležitý sjezd. Jednotlivá křídla strany objížděla zemi a agitovala ve svůj prospěch. Bitva o reformu se nebojovala jenom uvnitř strany. 22. ledna se v římském Teatro Eliseo sešlo na 300 levicových filosofů, historiků a vědců.¹⁹¹ Byli to většinou snobští intelektuálové odtržení od reality, a proto není divu, že zcela odmítli nabízené reformy a přiklonili se k ortodoxní linii. Protějškem tomuto setkání byla akce proreformních intelektuálů, která se konala 10. února v Cinema Capranica, rovněž v Římě. Přes 450 učitelů, univerzitních profesorů a novinářů tam deklamovalo svoji podporu Achille Occhettovi a jeho změnám.¹⁹² Názorově rozděleny byly také odbory, kde podporovaly reformy přibližně 2/3 členů pod vedením předáka Všeobecné italské dělnické konfederace CGIL (*Confederazione Generale Italiana del Lavoro*) a velkého Occhettova příznivce Guida Trentiho. Pro transformaci se vyjádřil rovněž předseda mladých komunistů Gianni Cuperlo, kterého také podporovala většina jeho organizace.

V předvečer sjezdu proběhlo schvalování nové linie v místních organizacích, které mělo být prvním testem členské základny po týdnech vášnivých diskusí. Volby provázela velmi nízká volební účast (28,1%), značná část odpůrců změn se radši zdržela hlasování. Výsledek byl proto úspěchem pro Occhetta a jeho stoupence, získali 66% hlasů, zatímco *Fronte dei NO* obdržela pouze 34%.¹⁹³ Největší odpor proti reformám (přes 40%) byl v průmyslových oblastech pádské nížiny, největší podporu měl Occhetto naopak v tradičním „rudém“ pásu. Zároveň byli nominováni delegáti na celostátní sjezd, 730 pro Occhetta a pouze 361 pro odpůrce reformem.¹⁹⁴ Karty tak byly rozdány pro zastánce změn velmi výhodně, jejich odpůrci se ale na sjezdu nechtěli vzdát lacino.

V té době začalo být zcela zřetelné rozdělení strany do několika názorově odlišných proudů. Byli zde již dříve zmínění Napolitanovi „miglioristé“, kteří prosazovali co nejradikálnější přeměnu. Vedle nich se pak kolem Occhetta a D'Alemy zformovala velká středová skupina tzv. „occhettiánů“, kteří tvořili hlavní hnací motor všech změn. Proti nim naopak vystupovala výše zmíněná *Fronte dei NO*, jenž sdružovala všechny staré odpůrce přeměny strany. Nejvíce protireformní pak byla Cossuttova skupina ortodoxních komunistů. Kromě těchto čtyř frakcí existovala ještě pátá skrytá skupina

¹⁹¹ Byli mezi nimi i Natalia Ginzburg, Luigi Pintor či Rossana Rossanda.

¹⁹² Weinberg, L., 1995, p. 69.

¹⁹³ *Fronte dei NO* sdružovala různé skupiny Occhettových odpůrců, od Ingraa a starých stranických lídrů až po Cossuttovy ortodoxní komunisty. Ibid, p. 90.

¹⁹⁴ *L'Unità*, 6. 3. 1990, ibid., p. 91.

složená spíše ze starších členů, kteří se potají vzdali svých stranických funkcí, aby nemuseli přihlížet přeměně PCI.¹⁹⁵

Dlouho očekávaný mimořádný XIX. sjezd strany se sešel 7. března 1990 v Palazzo dello Sport v Bologni. Sjezd byl poprvé přenášán přímým přenosem v televizi (RAI 3) a diváka při něm musela zarazit absence stranického symbolu srpu a kladiva v sálu. Tabu bylo také během sjezdu užívat slovo komunismus, naopak všude viditelný byl slogan „Za novou fází levice“.¹⁹⁶ Ze stejných důvodů nebyl pozván ani jeden zahraniční host, strana se jednou provždy chtěla distancovat od komunismu a „bratrských“ stran. Místo toho si sjezd vyslechl pochvalnou zdravici od Bettina Craxiho, který v ní vyjádřil důvěru ve sjednocení levice.

Nejvíce očekávanou byla samozřejmě úvodní řeč generálního tajemníka. Occhetto ve svém 3 hodiny trvajícím projevu volal po rekonstrukci celé evropské levice a opět předložil své návrhy na statuta nové strany.¹⁹⁷ Dále naléhal, aby se strana co nejdříve vzdala své identity, název nového subjektu chtěl vybrat později.¹⁹⁸ Occhettoův projev postrádal jiskru a náboj, tak časté v jeho předešlých vystoupeních. Byl tudíž přijat velmi vlažně, jediný aplaus sklidil při zmínce o hrdinném boji palestinského lidu, při představování změn sál naopak zlověstně mlčel.¹⁹⁹ Nejvíce ale projev popudil odpůrce změn. Armando Cossutta na konci projevu jen „rezolutně seděl a odmítal zatleskat“, zatímco Alessandro Natta rovnou „znehuceně vstal a opustil sál.“²⁰⁰

Po Occhettovi promluvil lídr opozice Pietro Ingrao. Během projevu odsoudil navrhovanou transformaci a na jeho konci se mu dostalo bouřlivého aplausu, bylo skandováno jeho jméno a sálem se ozývala sborově zpívaná internacionála. Všichni si také s řečníkem chtěli potřást rukou, jediný, kdo tak neučinil, byl Occhetto. Na konci dne měl Occhetto příležitost k projevu shrnujícímu první den sjezdu a napravit tak svoji reputaci, která utrpěla úvodní řečí. Generální tajemník toho beze zbytku využil. Ve svém projevu dokázal velmi chytře ustoupit opozici, ve snaze otupit její tlak – nekritizoval žádné kroky v historii PCI, pochvalně se zmínil o SSSR a Gorbačovovi a naopak zkritizoval imperialistickou politiku USA. Navíc značně zmírnil radikalitu navrhované

¹⁹⁵ Někteří to udělali i veřejně. Např. Renato Zangheri demonstrativně rezignoval na post předsedy poslaneckého klubu PCI. Weinberg, L., 1995, p. 68.

¹⁹⁶ Kertzer, D., 1996, p. 141.

¹⁹⁷ Weinberg, L., 1995, p. 92.

¹⁹⁸ Occhetto prohlásil, že „první přijde věc a potom jméno“ (*Prima viene la cosa e poi il nome*). Z toho vznikla všeobecně užívaná přezdívková pro stranu mezi XIX. a XX. sjezdem – Věc (*la cosa*). Kertzer, 1996, p. 69.

¹⁹⁹ *Ibid.*, p. 142.

²⁰⁰ Dojmy Davida Kertzera, který se sjezdu přímo účastnil. *Ibid.*, p. 143.

transformace. Měly být zachovány staré rituály a symboly (písně, barvy, oslovení), pouze výraz komunismus a symboly srpů a kladiva měly být nadále zakázány.

Reakce na Occhettoův druhý projev byla naprosto odlišná od dopolední situace. Dostalo se mu skandovaného potlesku, byla opět zpívána internacionála a Pietro Ingrao zcela dojat objal generálního tajemníka a potřásl si s ním rukou.²⁰¹ V tomto momentě nastal bod zlomu pro celou transformaci. Emocionální reakce na projev přinesla vítězství proreformních sil a definitivně nasměrovala stranu na cestu transformace. Mnohá politická rozhodnutí jsou činěna na základě emocí davu a XIX. sjezd PCI v tomto nebyl výjimkou.

Sjezd nicméně ještě nekončil. Druhý den z vyčerpání zkolaboval při ohnivém projevu Aldo Tortorella a probrat se ho povedlo až v nemocnici. Jinak se delegáti často kriticky vymezovali proti kapitalismu a USA, čemuž napovídá i průzkum, který mezi nimi nechalo udělat stranické vedení. 81% z nich souhlasilo s tím, že kapitalismus vykořisťuje člověka, a dokonce 93% s tím, že USA jsou imperialistická velmoc. Velmi kriticky se delegáti stavěli také proti komunistickým zemím. Polovina z nich se domnívala, že východní Evropa nedosáhla společenského pokroku a 43% z nich mělo za to, že Sovětský svaz svými omyly ohrozil světový mír.²⁰² Většina straníků tak věděla proti čemu se vymezit, ale už ne pro co být.²⁰³

Třetí den začal Pietro Ingrao svojí dlouhou obhajobou komunismu a opět sklídl bouřlivé ovace. Realita následného konečného hlasování však byla odlišná od nálad v sále. Occhetto získal mezi delegáty podporu pro svoji „věc“. Jeho skupina spolu s Napolitanovými „miglioristy“ přednesla koncepci „dát život fázi konstituující novou politickou formaci“ a navrhovala vznik nové politické formace s reformovanými složkami (jak laickou, tak katolickou), kde by převažoval princip demokratického centrismu. Koncepce získala podporu 67% delegátů a porazila tak plán *Fronte dei NO* „Za opravdové obnovení PCI a levice“. Podle něj se měla strana renovovat jak na vnitrostranickém, tak na politickém poli, ale beze změny programu a ztráty vlastní identity. Cossuttova koncepce „Za socialistickou demokracii v Evropě“ propagující ortodoxní komunismus obdržela zanedbatelná 3% hlasů.²⁰⁴

²⁰¹ Kertzer, D., 1996, p. 144.

²⁰² Ignazi, P., *Dal PCI al PDS*, Il Mulino, Bologna 1992, p. 152.

²⁰³ Ibid, p. 154.

²⁰⁴ Galli, G., 1993, p. 311.

Zároveň byl zvolen nový ÚV, který potvrdil Achille Occhetto na postu generálního tajemníka²⁰⁵ a uložil mu za cíl přípravu nové strany, úspěch v regionálních volbách v květnu 1990 a vstup do Socialistické internacionály. Tak skončil nejdramatičtější sjezd v historii strany. Occhetto na něm zvládl uhájit svoji politiku před početnou opozicí a dokázal prosadit transformaci strany. Rozhodně to ale neznamenalo, že by jeho odpůrci boj vzdali. Naopak se chystali odvolat ho na příštím sjezdu, který se měl konat za necelý rok. Po XIX. sjezdu bylo jasné, že k transformaci dojde, ale teprve XX. sjezd měl rozhodnout jak, za jakých okolností a jak velké při tom budou ztráty.

4.3 Léta úspěšná – XX. sjezd a derniéra strany

XIX. sjezdem však celá dramatická transformace strany teprve započala. Opozice začala sbírat síly na konečný střet na XX. sjezdu, zatímco Occhetto pokračoval v započatých změnách. Ještě v březnu odjel do Madridu na jednání se španělským premiérem Felipem Gonzálezem, od kterého získal příslib vstupu do Socialistické internacionály. Mezitím o stejném problému vyjednávali D'Alema a Craxi, který byl ochoten o vstupu PCI uvažovat. Nadějná situace ale byla zmařena na sjezdu Socialistické internacionály v květnu 1990 v Káhiře. Craxi totiž otočil a nedoporučil vstup PCI do této organizace, dokud se strana definitivně nepřejmenuje.²⁰⁶ Touha patřit mezi západní levicové strany tak byla opět odložena a měla se naplnit až o necelý rok později.

Ve stejný čas se doma v Itálii konaly regionální volby, na které kladla PCI velký důraz. Měly ukázat, do jaké míry se komunističtí voliči ztotožňují s transformací strany. Zisk 24,2% a znatelné ztráty zejména na severu země byly brány jako velký neúspěch, obzvláště ve srovnání s 33% křesťanské demokracie. Voliči tak dali najevo, že z přeměny strany moc nadšení nejsou. Výsledek byl následně využit opozicí ke kritice Occhettova vedení jako „katastrofálního“ a ÚV dokonce hlasoval o „Zprávě generálního tajemníka o volbách“, což se rovnalo hlasování o důvěře. Toto hlasování sice Occhetto ustál, ale opět s početnou opozicí hlasující proti němu.²⁰⁷ Důvěru si nicméně udržel a mohl tak učinit další krok na cestě k nové straně. Nechal vytvořit „pracovní skupinu pro tvorbu nové

²⁰⁵ Pro bylo 213, proti bylo 23 a 74 se zdrželo. Jednalo se o takřka totožné rozdělení sil jako při hlasování ÚV o Occhettových návrzích v listopadu 1989, opozice uvnitř strany zůstávala neměnná. Galli, G., 1993, p. 311.

²⁰⁶ Weinberg, L., 1995, p. 76.

²⁰⁷ Pro bylo 187, proti 91 a 2 se zdrželi. Galli, G., 1993, p. 312.

strany“ pod vedením Antonia Bassolina. Ta měla za úkol připravit plán přeměny strany a nastínit její budoucí strukturu.

Opozice mezitím také nezahálela. V červnu se v Ariccii sešlo na 700 představitelů *Fronte dei NO*. Ti podrobili probíhající změny kritice, ale zároveň nechtěli vyhrotit situaci až k rozdělení strany. Přítomen byl jako host i Achille Occhetto, který v projevu apeloval na dialog a dohodu. Podstatně tvrdší rétoriku mělo setkání tisíce Cossuttových příznivců v Teatro Eliseo v Římě. Cossutta na něm přirovnal Occhetta k nenáviděnému Bettinu Craximu a prohlásil, že pokud XX. sjezd potvrdí opuštění komunismu, odejde ze strany a založí nový subjekt.²⁰⁸ Ne všechna setkání v té době se ale nesla v protireformním duchu. Komunistické hnutí žen vedené Livií Turcovou naopak na svém sjezdu vyhlásilo transformaci úplnou podporu. Navíc v té době dokončila Bassolinova pracovní skupina zprávu o nové straně. Ta měla být postavena na principu decentralizace a individuálních právech členů. Mělo dojít k přeměně masové kolektivní strany na stranu občanskou, zaměřenou na jednotlivé voliče.

Do vnitrostranického dění zasáhla na začátku srpna 1990 významným způsobem jedna zahraniční událost. Saddám Hussajn provedl invazi do Kuvajtu, za což se mu dostalo tvrdého odsouzení od celé PCI. Byl přirovnán k Mussolinimu a jeho vpádu do Etiopie.²⁰⁹ Názorový rozkol však nastal ohledně následné operace Pouštní bouře. Zatímco Occhetto a Napolitano akci ospravedlňovali, stranická opozice ji považovala za akt imperialismu. Dokonce došlo k první veřejné roztržce v PCI na půdě parlamentu. Oficiálně se strana při schvalování účasti italských vojsk v 1. válce v Zálivu zdržela hlasování. Skupina 20 poslanců a 11 senátorů za PCI však hlasovala proti, nebo na protest odešla ze sálu.²¹⁰ Poprvé v historii strany tak významná část jejích zákonodárců nerespektovala stranické usnesení. Tím byly jen posíleny spekulace o potenciálním rozpadu celé PCI. V té době začaly události nabírat rychlý spád.

Na začátku září se v Modeně konala *Festa dell'Unita*, oslava výročí partyzánského boje. Nejen, že se konala bez rudých praporů a komunistických symbolů, ale poprvé se také objevily hlasy demytizující celou *La Resistenzu*. Occhettův blízký spolupracovník Pietro Fassino otevřel diskusi o tzv. *Triangolo della Morte*²¹¹ a některých kontroverzních činech partyzánů, které byly do té doby tabu. Navíc veřejně zkritizoval

²⁰⁸ Weinberg, L., 1995, p. 77.

²⁰⁹ *L'Unità*, 8. 8. 1990, ibid, p. 79.

²¹⁰ Včetně Armanda Cossutty v senátu nebo Ingra a Tortorelly ve sněmovně. Galli, G., 1993, p. 312.

²¹¹ „Trojúhelník smrti“ byla oblast ohraničená Reggioem nell'Emilia, Modenou a Bolognou. V ní se odehrály partyzánské čistky mezi místním obyvatelstvem. Počty obětí se pohybují mezi několika sty a několika tisíci.

Palmira Togliattiho za roli, kterou sehrál v těchto událostech.²¹² Fassinova slova vyvolala mezi straníky šok a odmítavé reakce, objevily se rovněž požadavky na Fassinovu rezignaci. Occhetto se od slov svého spolupracovníka distancoval, naopak se jasně postavil za partyzány a jejich odkaz. Snažil se tak hrát roli jednotícího prvku ochraňujícího stranu před útoky na její mytické symboly. Je pouhou spekulací, do jaké míry Fassino s Occhettem své kroky koordinovali, nicméně faktem je, že touto kauzou si generální tajemník upevnil své nejisté postavení v čele strany.

Další událostí, která pomohla Occhettovi naklonit si členskou základnu, byla velká demonstrace v Reggio nell'Emilia na počest 10. výročí bombového útoku na boloňském nádraží.²¹³ Na stejný den byla totiž do stejného města svolána demonstrace MSI. Oba tábory demonstrantů se střetly na hlavním náměstí, přičemž pořádkové síly dokázaly zabránit vážnějšímu konfliktu. Occhetto využil tento střet ke stmelení strany vymezením se vůči vnějšímu nepříteli.²¹⁴ 12. září 1990 navíc zemřel 79letý Giancarlo Pajetta, velký odpůrce transformace. Pajetta byl brán jako jedna z žijících legend partyzánského boje a jeho smrt se považovala za symbolický konec starých pořádků ve straně.²¹⁵ Následující den byl uspořádán za zvuků internacionály a v přímém televizním přenosu slavnostní pohřeb, který Occhetto opět využil ke svému prospěchu. Promluvil na něm o Pajettově odvaze, o vhodné chvíli ke sjednocení strany a o své vizi, se kterou by Pajetta zajisté souhlasil.²¹⁶

Po uplynulých událostech se Occhetto cítil natolik silný, že svolal do Frattocchie jednání se stranickou opozicí. Po pětihodinové schůzce oznámili opoziční lídři Ingrao a Tortorella, že „za každou cenu musí být udržena jednotu strany“ a že budou plně respektovat rozhodnutí XX. sjezdu.²¹⁷ Toto přelomové rozhodnutí od opozice de facto znamenalo uznání porážky a smíření se s budoucím vývojem. V reakci na výsledek tohoto jednání Cossutta oficiálně potvrdil úmysl vystoupit ze strany a založit „obnovenou“ komunistickou stranu. Transformaci tak nic nestálo v cestě. 10. října 1990 byl poprvé veřejně oznámen nový název strany – Demokratická strana levice PDS (*Partito Democratico della Sinistra*) a nový stranický symbol – dub na pozadí původního symbolu PCI. Následně se konala programová konference strany v Římě, na které se sice o ničem

²¹² Prohlásil, že „Togliatti všechno v té době řídil a to byla chyba, se kterou se dnes musíme vyrovnat.“ Kertzer, D., 1996, p. 119.

²¹³ *Strage di Bologna* (boloňský masakr) se odehrál 2. března 1980. Neofašističtí teroristé odpálili nálož na hlavním boloňském nádraží a zabili 85 lidí. <http://www.stragi.it/index.php?pagina=strage>.

²¹⁴ Kertzer, D., 1996, p. 136.

²¹⁵ *L'Unità*, 14. 9. 1990, ibid, p. 146.

²¹⁶ Ibid, p. 148.

²¹⁷ Weinberg, L., 1995, p. 81.

nehlasovalo, ale 80% účastníků se v průzkumu vyjádřilo pozitivně o novém názvu strany.²¹⁸

Vše tak bylo připraveno pro svolání XX. sjezdu. Ještě před jeho začátkem se ale sešel Cossutta se svými stoupenci a 6. ledna 1991 oznámil definitivní vystoupení ze strany a založení Strany komunistické obnovy PRC (*Partito della Rifondazione Comunista*). Mezitím došlo k tradičnímu hlasování o stranické linii v místních organizacích. Při 30% účasti získaly proreformní síly vyšší podporu než před minulým kongresem – 67,6%. Spojená skupina Frote dei NO a Cossutty získala pouhých 27% a Bassolinova skupina, která chtěla reformy, ale pod vedením jiného generálního tajemníka, obdržela zanedbatelných 5,4%.²¹⁹

31. ledna 1991 se tak mohl v Rimini sejít XX. sjezd strany, který se měl stát závěrečným bodem celé transformace. Na úvod sjezdu ještě z tradicionalistických důvodů zazněla internacionála, kterou následovala sentimentální filmová vzpomínka na nedávno zesnulého Pajettu. Na určitou míru nostalgie pak navázal i Occhetto ve své úvodní řeči. Velmi dlouze v ní kritizoval americkou intervenci v Iráku a žádal rozpuštění NATO. Poté zmínil 100. výročí narození Antonia Gramsciho a jeho odkaz, který „si ponese i v nové straně.“²²⁰ Druhý den byla nejprve přečtena zdravice od Gorbačova, který podporoval vznik nové strany, poté následoval velmi emotivní projev Alda Tortorelly. V něm kromě nezbytné kritiky amerického imperialismu slíbil, že se nikdy nepřestane cítit komunistou, ale zároveň bude respektovat novou stranu.²²¹ Vše tak spělo k úspěšnému zakončení sjezdu.

Ještě předtím byla přijata statuta nové strany. Vyznačovala se velkou návazností na minulost, ale přesto obsahovala několik zásadních novinek. Byla vyhlášena tzv. „strana žen a mužů“ – 40% pozic ve stranických orgánech měly zastávat ženy. Byla zrušena doktrína „cesty k socialismu“, místo ní byl nově kladen důraz na ochranu životního prostředí, zachování míru, prohlubování evropské integrace a na vymezení se vůči rasismu a xenofobii.²²² Jednalo se vskutku o přelomovou změnu, která z programově komunistické strany rázem učinila standardní stranu sociálně demokratické orientace. Ne vše ale na sjezdu dopadlo podle očekávání. Na závěr byla zvolena Národní rada (nahradila ÚV), jejíchž 547 členů volilo předsedu nové strany. Achille Occhetto byl

²¹⁸ Galli, G., 1993, p. 313.

²¹⁹ Weinberg, L., 1995, p. 85.

²²⁰ Kertzer, D., 1996, p. 151.

²²¹ *L'Unità*, 3. 2. 1991, ibid, p. 152.

²²² Weinberg, L., 1995, p. 87.

samozřejmě jediným kandidátem, o to větší blamáží bylo jeho těsné nezvolení.²²³ O týden později byla však zorganizována nová volba, kde již byl Occhetto zvolen jasnou většinou.

XX. sjezdem se tak uzavřelo takřka 80 let historie Komunistické strany Itálie. Po více než čtyřech desetiletích trvající politické izolace se strana vzdala své vlastní historie, aby získala možnost konečně se zapojit do italské exekutivy. Následující léta ukázala, že tato cesta byla neméně dramatická jako vlastní transformace. Uplynulo ještě několik nejistých let, než se z PDS stala doopravdy plně respektovaná demokratická strana, která byla schopna vítězství v parlamentních volbách.

4.4 – Léta následná – adaptace nové strany v italské politice

Jaké byly dopady celé transformace na vnitřní strukturu strany? Ta se nepřeměnila ze dne na den. Nejdříve došlo na majetek strany. Nová strana si již nemohla dále dovolit financovat ohromné množství nemovitostí ve svém vlastnictví. Došlo doslova k výprodeji stranických sídel, nakladatelství a dalších užitkových budov.²²⁴ Ještě větším problémem byla plánovaná likvidace struktury masové strany. Do transformace byla PCI typickou masovou stranou založenou na ideologii, obrovské členské základně a podpůrných sociálních organizacích.²²⁵ Nic z toho PDS, postavená na principech catch-all strany, nepotřebovala.

Likvidaci starých struktur posvětil i Occhetto, který vyzval k vytvoření „strany neplacených dobrovolníků místo strany placených funkcionářů.“²²⁶ Demontáž jednotlivých složek začala pár měsíců po vzniku nové strany. První přišla na řadu stranická média. Již v únoru 1991 bylo prodáno *Radio Italia* v Římě a o pár měsíců později bez stranického sponzoringu zkrachoval deník *Paese Sera* a týdeník *Rinascita*. Také *L'Unità* prošla celkovou restrukturalizací a zaměřila se více na objektivitu než na ideologii.²²⁷

²²³ Z 547 členů hlasovalo pouze 415, z nich bylo pro 272, proti 102 a 41 se zdrželo. Ke zvolení tak scházely pouze 2 hlasy. Ibid., p. 88.

²²⁴ Například ve Florencii strana prodala honosné regionální sídlo. Stejný osud potkal i místní stranické knihkupectví a slavný Istituto Gramsci byl dokonce nucen vystěhovat se do suterénu městské knihovny. Weinberg, L., 1995, p. 96.

²²⁵ Duverger, M., *Political Parties*, John Wiley, New York 1959, p. 63.

²²⁶ Weinberg, L., 1995, p. 102.

²²⁷ Ibid., p. 104.

Změny se nevyhnuly také mladým komunistům. FGCI se postupně ocitala mimo realitu a vytrvalý pokles členů ji dovedl až na pokraj zániku. V té době si mladí komunisté prošli podobným vývojem jako jejich mateřská strana. V prosinci 1990 se pod vedením Gianiho Cuperla transformovali do Mladé levice (*Sinistra Giovanile*) a rovněž nastoupili sociálně demokratickou cestu. V odborech byla situace poněkud odlišná. Přední odborářský vůdce Luciano Lama se o komunismu vyjádřil jako o „ideologii z katakomb“ a od počátku podporoval snahu o transformaci. Po vzniku PDS v odborech definitivně zanikla komunistická frakce a CGIL se tak stala plně nezávislou.

PDS se po svém strukturálním „zeštíhlení“ mohla pustit, jako strana s velkým středo-levým potenciálem, do tolik vytoužené kooperace s ostatními stranami. Spolu s křesťanskými demokraty PDS prosadila referendum o omezení preferenčního hlasování a o povinnosti vypsát celé jméno preferovaného kandidáta.²²⁸ Referendum bylo velmi úspěšné, při 60% volební účasti hlasovalo 95% voličů pro.

Strana se postupně snažila zkonsolidovat síly a vybudovat si postavení moderní, historií nezatížené politické síly. Do tohoto úsilí však výrazně zasáhly vnější události. 17. února 1992 byl za korupci zatčen nepříliš významný milánský socialista Mario Chiesa. Z původně bezvýznamné aféry brzy vznikla největší série politických kauz italské historie, známá jako *tangentopoli*. Chiesa totiž, na rozdíl od dříve zatčených kolegů, neváhal prozradit korupční jednání svých kolegů a policejní cely se začaly plnit řadou významných politiků. Za měsíc bylo v akci „čisté ruce“²²⁹ zatčeno přes 900 politiků, včetně špiček PSI a DC.²³⁰ Vyšetřován byl například veterán italské politiky Giulio Andreotti a bývalý socialistický premiér Bettino Craxi raději před uvězněním uprchl do Tuniska.

V nastalé atmosféře rozpadu starých politických struktur se 5. dubna 1992 konaly parlamentní volby, ve kterých se ještě plně neprojevil dopad „revoluce soudců“²³¹. PDS v nich získala 16,1% hlasů,²³² což sice nebyl pro stranu uspokojivý výsledek, nicméně bylo zřejmé, že v podmínkách naprostého politického chaosu brzy dojde k dalším volbám, nejlépe již podle nového volebního systému. Na něm začala pracovat přechodná vláda socialisty Giuliana Amata. PDS vůči změně volebního systému vystupovala

²²⁸ Počet preferenčních hlasů byl snížen ze čtyř na jeden. Vypsání celého jména mělo zabránit tzv. „mikrotužkovým minám“, viz úvod 2.2, Kunc, J., 2000, p. 108.

²²⁹ *Le mani pulite* byly de facto zátahem justice proti politickým elitám země. Kunc, J., 2000, p. 109.

²³⁰ Napolitano, G., *Una Transizione incomputa?*, Rizzoli, Milano 1994, p. 15.

²³¹ „Revoluci soudců“ se souhrnně nazývají procesy s politickými představiteli v roce 1992. Rozsah zásahu soudní moci do politického života země byl natolik zásadní, že lze skutečně hovořit o revoluci. Kunc, J., 2004, p. 75.

²³² Ve volbách naopak uspěla Cossuttova PRC, která získala 5,6%, Napolitano, G., 2008, p. 263.

nejednotně a zmatečně, což způsobilo, že neprosadila svoji verzi systému – dvoukolový většinový.²³³ Naopak se ujal návrh křesťanských demokratů na smíšený volební systém, tzv. *Mattarellum*.²³⁴ Podle něj mělo být 75% mandátů voleno většinovým jednokolovým systémem (FPTP – First Past the Post) a zbytek měl být volen proporčně D'Hondtovou metodou.²³⁵ Navíc došlo k volební reformě na komunální úrovni, kde měli být starostové voleni přímo dvoukolovým většinovým systémem.

Poprvé se podle nového systému volilo v komunálních volbách v listopadu a prosinci 1993. DC i PSI zaznamenaly v dozvucích korupčních skandálů těžké porážky a usnadnily tím PDS volební vítězství. Strana sice získala málo přímých mandátů starostů, ale zato byla prakticky všude zastoupena v radničních koalicích.²³⁶ Zisk PDS byl způsoben zejména fragmentovanou pravicí, která vykazovala vůči středovým stranám nulový koaliční potenciál. Na rozdíl od PDS, která urazila velký kus cesty od izolace své předchůdkyně v 80. letech a prováděla „obratnou politiku bez ideologických a programových dogmat“.²³⁷ Do parlamentních voleb v roce 1994 šla proto strana jako hlavní favorit na vítězství.

Na začátku volebního roku jí ale vyrostl nový soupeř. Milánský mediální magnát Silvio Berlusconi založil pravicovou stranu *Forza Italia* (Vzhůru Itálie) a na začátku předvolební kampaně se ostře pustil do svého největšího soupeře: „Oni říkají, že se stali liberálními demokraty, ale to není pravda. Jejich lidé jsou stále stejní, jejich mentalita, jejich kultura jsou stále stejné. Nevěří v trh, v soukromou iniciativu, v jednotlivce. Nezměnili se...“²³⁸ Berlusconi tak vyjádřil obavu, kterou vůči PDS chovala značná část italské veřejnosti. Occhetto vsadil v kampani místo útoků na protivníky na téma federalizace, kterým chtěl otupit nástup separatistické Ligy severu. PDS zamýšlela provést federalistickou reformu založenou na principu subsidiarity.

Do voleb konaných v březnu 1994 PDS zformovala koalici *I Progresisti* (Progresisté) spolu s PRC a s *La Rete* (Síť).²³⁹ Tato nová koalice překvapivě podlehla uskupení vedenému Berlusconim. Zvláště na severu země byl výsledek PDS velmi slabý.

²³³ Kunc, J., 2000, p. 110.

²³⁴ Volební systém pojmenovaný po poslanci lidové strany (PPI) a řediteli deníku *Il Popolo* Sergiu Mattarellovi, který se později stal vicepremiérem v D'Alemově vládě.

²³⁵ <http://www.senato.it/istituzione/29374/29385/84334/84695/genpagsm.htm>.

²³⁶ PDS spolupracovala hlavně s PRC, se sicilskou „antimafiánskou“ stranou *La Rete* a s nově vytvořenou Demokratickou alternativou.

²³⁷ Kunc, J., 2000, p. 114.

²³⁸ *Ibid.*, p. 115.

²³⁹ *La Rete* byla strana vedená palermským starostou Leolucou Orlandem a profilovala se jako nesmiřitelný nepřítel mafie. Působila pouze na Sicílii a zanikla v roce 1999.

Novou vládu tak sestavil Silvio Berlusconi a kromě jeho strany v ní byly zastoupeny ještě Liga severu (*Lega Nord*), Národní aliance AN (*Alleanza Nazionale*) a křesťansko-demokratická Unie středu UdC (*Unione di Centro*). Naděje vkládané do nového volebního systému jako záruky stability ale dlouho nevydržely. V prosinci se Berlusconiho vláda rozpadla a prezident jmenoval úřednický kabinet Lamberta Diniho.

V té době již vedl PDS nový generální tajemník. Neúspěch v parlamentních volbách způsobil ve straně šok a následný hněv se obrátil proti Occhettovi, který se poté rozhodl rezignovat. Na jeho místo byl podle předpokladů hladce zvolen jeho nejbližší spolupracovník Massimo D'Alema. Ten dostal jednoznačný úkol – vyhrát následující předčasné parlamentní volby. Ty se konaly v dubnu 1996 a PDS se v nich spojila do velké středo-levé koalice s uskupením středových stran Kopretina (*La Margherita*).²⁴⁰ Koalice nesla název Olivovník (*L'Ulivo*) a jako svého lídra představila lidovce a bývalého člena DC Romana Prodiho. Přestože hrála PDS v uskupení dominantní roli, netroufla si z obav před reakcí veřejnosti představit kandidáta z vlastních řad.²⁴¹

Volby skončily vítězstvím Olivovníku, který získal ve většinových obvodech 45,4% hlasů. PDS se zároveň poprvé v historii stala nejsilnější italskou politickou stranou. Prodi však k sestavení vlády potřeboval podporu PRC, která tak učinila se silnými výhradami.²⁴² Ohledně členství ve vládě se objevily rozpory i uvnitř PDS. Velké části strany se nelíbilo, že nemají v držení post premiéra a že se příliš podřizují svým koaličním partnerům. Naopak začala být propagována myšlenka sjednocení celé levice do jednoho subjektu.

Na II. kongresu strany v Římě v únoru 1997 došlo k měření sil mezi zastánci středolevé koalice, tzv. „ulivisty“, vedenými Walterem Veltronim a mezi přívrženci sjednocené levice, kteří si podle předsedy strany říkali „dalemiáni“. V hlasování získali „dalemiáni“ 70% hlasů a začali proces sjednocování, který vyvrcholil v únoru 1998, kdy D'Alema svolal do Florencie konferenci všech levicových stran a přednesl plán na federalizaci všech těchto subjektů do zcela nové strany. 13. února 1998 tak vznikli Levicoví demokraté DS (*Democratici di Sinistra*). Jedinou stranou, jenž se odmítla do této federace zapojit, byla PRC, která měla pro své koaliční partnery ještě jedno překvapení.

²⁴⁰ *La Margherita* byla koalicí čtyř menších středových stran – Lidové strany (PPI), sociálně liberální Demokratické unie (UD), republikánů (PRI) a Jihotyrolské lidové strany (SVP).

²⁴¹ I tak byli před volbami napadeni Berlusconim, že je to „stejná taktika jako za Lenina a Stalina – použití užitečného idiota.“ Kertzer, D., 1996, p. 171.

²⁴² PRC aktivně vystupovala proti NATO a protestovala proti italskému souhlasu s přijetím ČR, Polska a Maďarska do této organizace.

V říjnu 1998 předseda PRC Fausto Bertinotti oznámil během hlasování o státním rozpočtu, že jeho strana bude hlasovat proti. Následně došlo k vnitřnímu konfliktu uvnitř PRC, jenž vyvrcholil odchodem Armanda Cossutty ze strany a založením nové Strany italských komunistů PdCI (*Partito dei comunisti italiani*), která vyhlásila podporu Prodiho vládě. Hlasování o rozpočtu bylo nicméně v poměru 312:313 neúspěšné a Prodi byl nucen podat demisi.²⁴³ 21. října 1998 tak byl novým premiérem jmenován Massimo D'Alema, první (post)komunista v této funkci v italských dějinách. Strana založená v roce 1921 jako malý, radikální a revoluční subjekt se o téměř 90 let později dočkala v podobě moderní reformované strany premiérské funkce.

Jako důkaz úspěšnosti reformované strany svědčí i zvolení Giorgia Napolitana italským prezidentem v roce 2007. Tento veterán italské politiky jako by byl živoucím důkazem dlouhé a úspěšné cesty, kterou musela PCI urazit k dnešní plně reformované a respektované straně.

²⁴³ Říchová, B., 2004, p. 78.

5 Závěr

Na závěr bych chtěl zakončit celou analýzu komunistické transformace zodpovězením následujících otázek, které by mělo dokázat úspěšnost a výjimečnost výše popsaných událostí.

BYLA PCI ANTISYSTÉMOVOU STRANOU?

V úvodu této práce byla rozebrána teorie antisystémové strany, která nám poskytla teoretický rámec pro následující odpověď. Při analýze antisystémovosti PCI budeme tudíž vycházet z přísné definice antisystémové strany (viz. s. 12). Podle ní nelze považovat Komunistickou stranu Itálie v analyzovaném období za antisystémovou.²⁴⁴ PCI v té době nezpochybňovala legitimitu režimu, naopak se snažila skloubit svoji ideologii s existující strukturou italské první republiky. Jakým typem strany tak PCI byla? Na tuto odpověď použijeme Kubátovu typologii politických stran vzhledem k antisystémovosti. Kubát v ní klade nejprve otázku – Delegitimizuje strana politický systém? Pokud ano, jedná se o antisystémovou stranu, pokud ne, je třeba si položit doplňující otázku – Jaká je vztahová proměnná strany (je krajní či izolovaná)? Pokud ano, jedná se o stranu extrémní, pokud není krajní nebo izolovaná, jedná se o standardní prosystémovou stranu.²⁴⁵ Podle tohoto schématu můžeme zařadit i PCI – nedelegitimizovala režim, pročež nebyla stranou antisystémovou, ale zároveň byla stranou krajní a izolovanou, takže můžeme říci, že PCI byla stranou **extrémní**.

Stejného výsledku dosáhneme, když bude postupovat podle Sartoriho klasifikace politických stran. Podle této klasifikace rovněž PCI není antisystémovou stranou (nepodkopává systém, ve kterém působí) a zároveň se dá zařadit buď do kategorie strany extrémní, nebo izolované.²⁴⁶ Ať bychom zvolili tu či onu kategorii, v žádném případě nemůžeme označit PCI jako antisystémovou stranu, minimálně od začátku 60. let.

²⁴⁴ PCI je považována za antisystémovou pouze ve svých poválečných začátcích, nejpozději na počátku 60. let již strana nesplňovala výše zmíněná kritéria antisystémovosti. I tato antisystémovost je ale sporná, jelikož strana sama anticipovala na vytvoření poválečné demokratické ústavy a tuto ústavu považovala za jeden z pilířů své ideologie.

²⁴⁵ Kubát, M., 2007, s. 119.

²⁴⁶ Sartori tyto dvě kategorie rozlišuje, přičemž strany tohoto typu byly většinou extrémní, a proto zároveň také izolované. Sartori, G., 2001, p. 80.

PROČ NASTOUPILA PCI SVŮJ REFORMNÍ KURZ DŘÍVE A MNOHEM OSTŘEJI NEŽ JINÉ KOMUNISTICKÉ STRANY?

Ve specifických podmínkách italské politické scény byla PCI v postavení, kdy se musela neustále bránit tlaku křesťanských demokratů, kteří chtěli komunisty naprosto izolovat od politické moci, což se jim velmi dlouho úspěšně dařilo. Tato situace neustále nutila PCI reagovat na sebemenší změny a události, aby získala alespoň teoretickou šanci o prolomení izolace. Projevovalo se to zejména postupným zmírňováním komunistické rétoriky a opakujícími se pokusy o navázání spolupráce s ostatními stranami. Tato touha po podílu na moci vedla v 70. letech k bezprecedentním reformním krokům, které by v jakékoli jiné komunistické straně byly neuskutečnitelné.

Strana přistupovala k reformám jako myš zahnaná do kouta, která se snaží přežít za jakoukoli cenu. V případě PCI tato cena představovala velmi časné reformy, kterými si chtěla vydobýt trochu prostoru na nepřátelsky naladěné italské politické scéně. Prakticky až do 80. let se křesťanští demokraté snažili význam strany minimalizovat na co nejnižší úrovni. Jedině pomocí reformních kroků, které se neomezily pouze na planá slova, bylo možné získat přízeň italských voličů v tak masovém měřítku, jako to dokázala reformovaná ex-PCI v 90. letech.

BYLA POLITIKA „HISTORICKÉHO KOMPROMISU“ SKUTEČNĚ NEÚSPĚŠNÁ, JAK SE VYJÁDŘIL ENRICO BERLINGUER NA KONCI ROKU 1978?

„Historický kompromis“ byl Berlinguerovým pokusem vyvést stranu v 70. letech z izolace a vstřícným jednáním nakonec získat pozice ve vládě. Tato snaha se zpočátku jevila jako velmi úspěšná, když ve volbách 1976 dosáhla PCI svého historického maxima. Postupem času se ale ukázalo, že křesťanští demokraté nikdy nedopustí, aby PCI vstoupila do vlády, což vyvolalo mezi komunistickými politiky a zejména mezi jejich voliči velké rozčarování. Velká část z nich se začala o „historickém kompromisu“ vyjadřovat velmi kriticky. Spolupráci strany s vládou brali jako odchýlení od ideologie strany, což pro ně bylo neakceptovatelné. Berlinguer musel tvář v tvář tomuto tlaku ustoupit a po neúspěšných volbách v roce 1979 celý „kompromis“ odvolal a opatrně se přiklonil k méně progresivnímu programu.

Byla Berlinguerova koncepce skutečně neúspěšná? Dovolím si říci, že nikoli. Neúspěch ve volbách 1979 byl pouze nutnou cenou zaplacenou za pokus o reformaci PCI a její přerod do strany s velkým koaličním potenciálem. V 70. letech ještě nebyl ten

správný čas na radikální změnu. Společnost sice byla ve stavu „národní solidarity“,²⁴⁷ ale ještě nebyla připravena na přerod PCI ve standardní demokratickou stranu. Nicméně během „historického kompromisu“ se zformovala generace mladých komunistů, která si z něj odnesla jasné poučení – pokud někdy dojde k reformám, musí být rychlé a radikální. Právě tito „mladíci“ pak stáli za skutečnou přeměnou strany na konci 80. let. Právě díky „historickému kompromisu“ to nebyla cesta do neznáma, ale strana na ni byla podstatně lépe připravena. Vojenskou terminologií řečeno byl „historický kompromis“ taktickou porážkou, ale dlouhodobým strategickým vítězstvím.

JAKÉ DOPADY NA TRANSFORMACI MĚLO NÁZOROVÉ ŠTĚPENÍ UVNITŘ STRANY?

V průběhu 80. let se ve straně vytvořilo několik proti sobě jdoucích názorových proudů, které se často střetávaly v ostrých sporech. Proč ale PCI nenásledovala osud DC nebo PSI, které byly vnitřně rozděleny do mnoha frakcí a nakonec se na začátku 90. let rozpadly? Odpověď lze nalézt v působení Enrica Berlinguera v čele strany. Začátkem 80. let dokázal v PCI vybudovat disciplinované stranické jádro postavené na regionálních organizacích a loajálním stranickém sekretariátu. Právě konsolidovaný střed strany ochotný k reformním krokům se stal hlavní oporou Occhettovy transformace. Ten na něj mohl plně spolehnout a odvážit se tak radikálně přeměnit celou stranu.

Přes počáteční velký odpor vůči této přeměně s ní souhlasila také členská základna, která celým bouřlivým procesem transformace prošla bez významnější fragmentace. S přeměnou nakonec souhlasili i staří straničtí lídři jako Ingrao nebo Tortorella, kteří zpočátku vystupovali jako její tvrdí kritici. Oddělení Cossuttovy skupiny situaci spíše usnadnilo, neboť ve straně nadále nebyl přítomen extrémní element hlasitě kritizující takřka cokoliv. Je velkým historickým úspěchem Occhetta a všech reformních politiků, že se přeměnou PCI v moderní demokratickou stranu povedlo zároveň zachovat její celistvost, ze které pak vycházely její budoucí úspěchy.

JAK ÚSPĚŠNĚ SE POSTKOMUNISTÉ VYPOŘÁDALI S MINULOSTÍ?

Radikalita celé přeměny PCI spočívala právě v naprostém opuštění minulosti a v začátku s „čistým štítem“. Většina stranických symbolů byla buď zakázána, nebo se po čase přestala používat. Stejně tak z ideologického pohledu nová strana prakticky

²⁴⁷ Obdobím „národní solidarity“ se nazývá období v letech 1976-79, Hine, D., 1993, p. 95.

žádnou částí svého programu nenavazovala na tradici a ideologii PCI. Jedinými symboly, které zůstaly jako odkaz na minulost, byl zakladatel PCI Antonio Gramsci (braný jako významný italský filozof a duševní otec italské levice) a partyzánský odboj za 2. světové války, který prošel demytizací a nadále plnil úlohu při sentimentálních vzpomínkových akcích. PDS dále zůstala levicovou stranou s důrazem na sociální tematiku, ale bez znatelného ideologického zaměření. Odstup od minulosti byl natolik velký, že se PDS, ani její současná nástupkyně, necítily jako přímé pokračovatelky komunistické strany a jejích tradic. Můžeme tak prohlásit, že transformací vznikla z PCI zcela nová politická strana, která se snažila mít s minulostí co nejméně společného.

SHRNUTÍ

Komunistická strana Itálie měla po celou dobu své existence zásadní vliv na italskou politiku. Nejdříve se nedobrovolně ocitla v roli „strašáka“, proti kterému bylo jednoduché se vymezit a nasbírat tím volební hlasy. Postupem času se ale z PCI začala stávat strana, která chtěla více než jen nečinně přihlížet tvorbě italské politiky. Strana se musela vydat reformní cestou „modifikovaného“ komunismu, aby se stala přijatelnější pro ostatní politické subjekty. PCI tak zahájila nesmělé pokusy o změnu více než 20 let před rozpadem sovětského impéria, který se stal zkouškou připravenosti jednotlivých komunistických stran na existenci bez ideového vedení „velkého bratra“. Jak jsme viděli na předešlých stranách, PCI tuto roli sehrála nejlépe ze všech takto postižených stran. Díky svým schopnostem přežití na italské politické scéně byla strana plně připravena provést radikální transformaci a adaptovat se na nový svět po skončení studené války.

Předchozí izolace strany v 80. letech, která tolik vadila jejím čelným představitelům, se posléze ukázala jako velká výhoda. PCI/PDS vyšla z „revoluce soudců“ nepostižena a na obyvatele působila jako stabilní a nezkorumpovaná síla v chaosu italské politiky. Od prvního vítězství strany v komunálních volbách v roce 1993 nebylo daleko ke vstupu do vlády a k obsazení postu premiéra, k čemuž došlo v říjnu 1998 jmenováním Massima D'Alemy, jednoho z vůdců stranické transformace na začátku 90. let. Dnes je PD²⁴⁸ moderní demokratickou stranou, která dokázala zužitkovat všechny své zkušenosti z minulosti a zároveň se od ní zcela distancovat. Pokud bychom na světě hledali stranu, která se nejlépe dokázala přizpůsobit převratným změnám posledních let, našli bychom ji v Itálii v podobě PCI/PDS/DS/PD.

²⁴⁸ Demokratická strana (*Partito Democratico*) vznikla v roce 2007 spojením DS s několika malými středopravými stranami.

6 Přílohy

6.1 Příloha č. 1 – Volební výsledky PCI/PDS/DS/PD

Volební výsledky PCI/PDS/DS/PD ve volbách do Poslanecké sněmovny²⁴⁹

Rok voleb	Počet hlasů	% hlasů	Počet křesel
1946	4 356 686	18,9	104
1948	8 136 637	31,0	187
1953	6 121 922	22,6	148
1958	6 704 706	22,7	149
1963	7 768 228	25,3	175
1968	8 556 751	26,9	177
1972	9 072 454	27,1	188
1976	12 620 750	34,4	228
1979	11 135 772	30,4	201
1983	11 028 158	29,9	198
1987	10 250 644	26,6	177
1992 ²⁵⁰	6 317 962	16,1	107
1994	12 722 157	33,0	164
	7 881 646	20,4	38
1996	15 758 981	45,4	247
	7 894 118	21,1	26
2001	16 118 124	43,2	184
	6 151 154	16,6	31
2006	11 928 362	31,2	220
2008	12 092 998	33,2	217

Zdroj: Ministero dell'Interno. <http://elezionistorico.interno.it/area.php>, 10. 1. 2009.

²⁴⁹ Do voleb 1992 se používal volební systém první republiky. Ve volbách 1994, 1996 a 2001 pak smíšený volební systém popsáný výše (s. 50) a od roku 2006 se používá opět poměrný systém, ale s bonusem pro vítěze.

²⁵⁰ Do roku 1991 šlo o PCI. Mezi lety 1991 – 1998 strana existovala jako PDS, v letech 1998 – 2007 jako DS a od roku 2007 se strana jmenuje *Partito Democratico* (PD).

Volební výsledky PCI/PDS/DS ve volbách do Evropského parlamentu

Rok voleb	Počet hlasů	% hlasů	Počet křesel
1979	10 345 284	29,6	24
1984	11 696 923	33,3	27
1989	9 602 618	27,6	22
1994	6 281 354	19,1	16
1999	5 395 363	17,3	15
2004	10 105 836	31,1	25

Volební výsledky PCI v regionálních volbách

	1970	1975	1980	1985	1990
Celkem (%)	27,9	33,4	31,5	30,2	24,3
Piemonte	25,9	33,9	31,6	28,9	22,8
Liguria	31,3	38,4	36,1	34,8	28,4
Lombardia	23,1	30,4	28,1	26,7	18,8
Veneto	16,8	22,8	21,7	20,4	15,6
Emilia-Romagna	44,0	48,3	48,2	47,0	42,1
Toscana	42,3	46,5	46,4	46,2	39,8
Marche	31,8	36,9	37,2	35,7	30,0
Umbria	41,8	46,2	45,2	44,3	38,4
Lazio	26,4	33,5	30,7	29,9	23,8
Abruzzo	22,8	30,3	27,5	26,9	20,5
Molise	15,0	17,9	15,8	16,2	14,2
Campania	21,8	27,1	24,1	22,7	16,7
Puglia	26,3	28,5	24,6	24,4	18,7
Basilicata	24,0	27,1	24,9	24,2	19,2
Calabria	23,2	25,2	24,1	24,2	19,4

Červeně jsou vyznačena volební vítězství PCI.

Zdroj: Ministero dell'Interno. <http://elezionistorico.interno.it/area.php>, 10. 1. 2009.

6.2 Příloha č. 2 – Seznam použitých zkratk

Seznam použitých italských zkratk

AN	Alleanza Nazionale	Národní aliance
CGIL	Confederazione Generale Italiana del Lavoro	Hlavní italská dělnická konfederace
DC	Democrazia Cristiana	Křesťanská demokracie
DP	Democrazia Proletaria	Proletářská demokracie
DS	Democratici di Sinistra	Levicoví demokraté
FI	Forza Italia	Vzhůru Itálie
FGCI	Federazione Giovanile Comunista Italiana	Federace mladých italských komunistů
LN	Lega Nord	Liga severu
MMI	Movimento Monarchico Italiano	Monarchistické italské hnutí
MSI	Movimento Sociale Italiano	Italské sociální hnutí
PCI	Partito Comunista Italiano	Italská komunistická strana
PCd'I	Partito Comunista d'Italia	Komunistická strana Itálie
PdCI	Partito dei Comunisti Italiani	Strana italských komunistů
PD	Partito Democratito	Demokratická strana
PDS	Partito Democratico della Sinistra	Demokratická strana levice
PLI	Partito Liberale Italiano	Liberální strana
PdUP	Partito di Unita Proletaria	Strana sjednoceného proletariátu
PPI	Partito Popolare Italiano	Italská lidová strana
PR	Partito Radicale	Radikální strana
PRI	Partito Repubblicano Italiano	Italská republikánská strana
PRC	Partito della Rifondazione Comunista	Strana komunistické obnovy
PSDI	Partito Socialista Democratico Italiano	Italská sociálnědemokratická strana
PSI	Partito Socialista Italiano	Italská socialistická strana
PSIUP	Partito Socialista Italiano di Unita Proletaria	Italská socialistická strana sjednoceného proletariátu
PSU	Partito Socialista Unitario	Sjednocená socialistická strana
SVP	Südtiroler Volkspartei	Jihotyrolská lidová strana
UD	Unione Democratica	Demokratická unie
UdC	Unione di Centro	Unie středu

7 Seznam použitých pramenů a literatury

LITERATURA

ANDREW, Christopher, MITROCHIN, Vasilij, *Neznámé špionážní operace KGB Mitrochinův archiv*, Academia, Praha 2001.

ARE, Giuseppe, *Radiografia di un partito*, Rizzoli, Milano 1990, p. 39.

BUFACCHI, Vittorio, BURGESS, Simon, *Italy since 1989: Events and Interpretations*, St. Martin's Press, New York 1998.

CAPECCHI, Vittorio, *Il comportamento elettorale in Italia*, Il Mulino, Bologna 1968.

CAPOCCIA, Giovanni, Anti-System Parties. A Conceptual Reassessment, *Journal of Theoretical Politics*, vol. 14, no. 1, pp. 9-35.

CORBETTA, Piergiorgio, PARISI, Arturo, The 1985 Local Government Elections, In: *Italian Politics Review*, Ed: Leonardi, R., Nanetti, R., vol. 1, Frances Pinter, London 1986.

DANIELS, Robert, Eurocommunist Views of the Development of the Soviet System: The PCI and Stalinism, *Slavic Review*, Vol. 49, No. 1 (Spring, 1990), pp. 109-115.

DE GRAND, Alexander, *The Italian Left in the Twentieth Century*, Indiana University Press, Bloomington 1989.

DUVERGER, Maurice, *Political Parties*, John Wiley, New York 1959.

FARNETI, Paolo, *Il sistema dei partiti in Italia 1946-79*, Mulino, Bologna 1993.

FEDELE, Michele, The Ambiguous Alternative: The Italian Communist Party in the 1983 Elections, In: *Italy at the Polls 1983*, Ed: Penniman, H., American Enterprise Institute, New York 1987.

FIALA, Petr, STRMISKA, Maxmilián, *Teorie politických stran*, Barrister&Principal, Brno 1998.

FORGACS, David, The Italian Communist Party and Culture, In: *Culture and Conflict in Postwar Italy*, Ed: Baranski, Z., St. Martin's, New York 1990, pp. 97-114.

GALLI, Giorgio, *I partiti politici italiani (1943 – 2004)*, Rizzoli, Milano 2004.

GALLI, Giorgio, *Storia del PCI (Livorno, 1921 – Rimini, 1991)*, Kaos, Roma, 1993.

GINSBORG, Paul, *A History of Contemporary Italy*, Penguin Books, London, 1990.

GOLDEN, Miriam A., Electoral Connections: The Effects of the Personal Vote on Political Patronage, Bureaucracy and Legislation in Postwar Italy, *British Journal of Political Science*, Vol. 33, No. 2 (Apr., 2003), pp. 189-212.

GUNTHER, Richard, Parties and Electoral Behavior in Southern Europe, *Comparative Politics*, Vol. 37, No. 3 (Apr., 2005), pp. 253-275.

HELLMAN, Stephen, The Italian Communist Party between Berlinguer and the Seventeenth Congress, In: *Italian Politics Review*, Ed: Leonardi, R., Nanetti, R., vol. 1, Frances Pinter, London 1986.

HELLMAN, Stephen, Generational Differences in the Bureaucratic Elite of Italian Communist Party Provincial Federations, *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, Vol. 8, No. 1 (Mar., 1975), pp. 82-106.

HINE, David, *Italy: The Politics of Bargained Pluralism*, Oxford University Press, Oxford 1993.

HUGHES, Stuart, *The United States and Italy*, Harvard University Press, Cambridge 1979.

IGNAZI, Pietro, *Dal PCI al PDS*, Il Mulino, Bologna 1992.

KEREN, Michael, Political Perfectionism and the Anti-system Party, *Party Politics*, vol. 6, no. 1, pp. 106-116.

KERTZER, David, *The Italian Communist Party and the Fall of Communism*, Yale University Press, New Haven 1996.

KLOKOČKA, Vladimír, WAGNEROVÁ, Eliška, *Ústavy států Evropské unie. 1. díl*, Linde, Praha 2004.

KOGAN, Norman, *A Political History of Italy: The Postwar Years*, Praeger Publishers, New York 1983.

KUBÁT, Michal, Teorie antisystémové strany, *Politologický časopis*, r. 2007, č. 2, s. 110-123.

KUNC, Jiří, *Stranické systémy v rekonstrukci*, SLON, Praha 2000.

KUNC, Jiří, Itálie, In: *Komparace politických systémů II*, Ed: Říchová, B., VŠE FMV, Praha 2004.

LANGE, Peter, The End of Era, In: *Italian Politics Review*, Ed: Leonardi, R., Nanetti, R., vol. 1, Frances Pinter, London 1986.

LANGE, Peter, IRWIN, Cynthia, TARROW, Sidney, Mobilisation, Social Movement and Party Recruitment: The Italian Communist Party since the 1960s, *British Journal of Political Science*, vol. 15, 1991, pp. 31-60.

LEONARDI, Robert, NANETTI, Raffaella, *Italian Politics Review*, vol. 1, Frances Pinter, London 1986.

MAMMARELLA, Giuseppe, *Il partito comunista italiano 1945-75 dalla Liberazione al compromesso storico*, Vallecchi, Firenze 1976.

MAMMARELLA, Giuseppe, *La prima Repubblica dalla fondazione al declino*, Laterza, Roma 1992.

MANNHEIMER, Robert, SANI, Giacomo, Electoral Results and Political Subculture, In: *Italian Politics Review*, Ed: Leonardi, R., Nanetti, R., vol. 1, Frances Pinter, London 1986.

NAPOLITANO, Giorgio, *Dal Pci al socialismo europeo. Un'autobiografia politica*, Laterza, Roma 2008.

NAPOLITANO, Giorgio, *Una Transizione incomputa?*, Rizzoli, Milano 1994.

OCCHETTO, Achille, „Il nuovo PCI in Italia e in Europa. E' il tempo dell'alternativa“, In: *Un Indimenticabile '89*, Ed: De Angelis, M., Feltrinelli, Milano 1990.

PARISI, Arturo, PASQUINO, Gianfranco, Changes in Italian Electoral Behavior: The Relationships between Parties and Voters, In: *Italy in Transition*, Ed: Lande, P., Frank Cass, London 1980.

PASQUINO, Gianfranco, Italia: un regime democratico in trasformazione, In: *La Politica in Europa. Introduzione alle istituzioni di 15 paesi*, Ed: Colomer, J. M., Laterza, Roma 1999.

PASQUINO, Gianfranco, The New Campaign Politics, In: *Parties, Politics and Democracy in the New Southern Europe*, Ed: Diamandouros, N., Gunther, R., The Johns Hopkins University Press, Baltimore 2001.

PROCACCI, Giovanni, *Dějiny Itálie*, Lidové noviny, Praha 1997.

PUTNAM, Robert, Interdependence and the Italian Communists, *International Organization*, Vol. 32, No. 2 (Spring, 1978), pp. 301-349.

PUTNAM, Robert, *Making Democracy Work – Civic traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton 1993.

ŘÍCHOVÁ, Blanka, *Komparace politických systému II*, VŠE FMV, Praha 2004.

SARTORI, Giovanni, *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*, SLON, Praha 2001.

SARTORI, Giovanni, *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*, CDK, Brno 2005.

SPOTTS, Frederic, WIESER, Theodor, *Italy: A Difficult Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge 1986.

STRMISKA, Maxmilián, Demokracie, extremismus, antisystémová orientace. In: *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Ed: P. Fiala, MU, Brno 1998, s. 27-44.

ŠUŠLÍKOVÁ, Lada, Vládní model v období italské první republiky, In: *Vládní modely v parlamentních systémech*, Ed: Říchová, B., Moneta F-M, Praha 2006.

TOGLIATTI, Palmiro, *Nella democrazia e nella pace verso il socialismo: I rapporti e le conclusioni all'VIII, IX e X Congressi del Partito comunista italiano*, Riuniti, Roma 1963.

VALENTINI, Chiara, *Il nome e la casa: Viaggio nel PCI che cambia*, Feltrinelli, Milano 1990.

WEINBERG, Leonard, *The Transformation of Italian Communism*, New Brunswick Press, New Brunswick 1995.

WILDGEN, John K., Preference Voting and Intraparty Competition in Italy: Some New Evidence on the Communist-Christian Democrat Stalemate, *The Journal of Politics*, Vol. 47, No. 3 (Aug., 1985), pp. 947-957.

ČLÁNKY

BARBACETTO, Giani, *La P2 ieri*, http://www.societacivile.it/focus/articoli_focus/massoni/p2.html, 10. 5. 2008.

BUCCI, Tamara, *Chi voleva uccidere Berlinguer?*, www.bulgaria-italia.com/bg/news/news/01439.asp, 3. 5. 2008.

WILLAN, Philip, Giovanni Leone, *The Guardian*, 12. 11. 2001, <http://www.guardian.co.uk/news/2001/nov/12/guardianobituaries.philipwillan>, 10. 5. 2008.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Camera dei Deputati, <http://www.camera.it>, 10. 1. 2009.

Ministero dell'Interno, <http://elezionistorico.interno.it/area.php>, 10. 1. 2009.

Partito Democratico, <http://www.partitodemocratico.it>, 10. 1. 2009.

Partito della Rifondazione Comunista, <http://home.rifondazione.it>, 10. 1. 2009.

Partito dei Comunisti Italiani, <http://www.comunisti-italiani.it>, 10. 1. 2009.

Senato, <http://www.senato.it>, 10. 1. 2009.

Strage di Bologna, <http://www.stragi.it>, 10. 4. 2009.

Resume

The bachelor thesis *From the Isolation to Prime Minister: Transformation of the PCI to a Modern European Party* analysed the successful transformation of the Italian Communist Party. We answered five key questions to evaluate this transformation. First at all we concluded that the PCI wasn't an anti-system party and per contra was an extreme party according to Kubat typology of political parties. Secondly, we found that the PCI initiated its reform course so early because the party was under pressure from outside, especially from the DC. That's why the PCI tried to get the favor of Italian voters by carrying out unprecedented reform steps.

These steps were represented by the „Historical Compromise“ (see answer three). This „Compromise“ was declared unsuccessful in 1979 but I think that thanks to it the PCI was much better prepared for the fall of USSR and for the end of the Cold War. The PCI was a very disciplined party and in the 80s Enrico Berlinguer built a loyal consolidated centre of the party which became the main pillar of Occhetto's transformation. Only a tiny part of the PCI led by Armando Cossutta split from the party and founded new one (PRC). During the transformation the PCI kept its integrity which later brought success. The last answer dealt with post-communist settlement with the past. The new party PDS therefore remained the left wing party with emphasis on social topics but without an apparent ideological polarization. Nowadays the PD, the successor of the PDS, doesn't feel as a direct follower of the Communist Party and its traditions. The PD is a modern democratic party which made use of all its experiences from the past and simultaneously disavowed from its history. If we looked for a party in the whole world which would be the best proof of adaptation to the epochal changes of the last years, we would find it in Italy in the form of the PCI/PDS/DS/PD.